

Заводи за васпитање деце и млађих малолетника, 1934.

Садржај

Предговор

Неколико историјских података о развоју завода за васпитање деце и млађих малолетника

- 1) Бановински завод за васпитање деце и млађих малолетника у Поновичама код Литије
- 2) Државни завод за васпитање деце и млађих малолетника у Глини
- 3) Државни завод за васпитање женске деце и млађих малолетница у Славонској Пожеги
- 4) Државни завод за васпитање деце Пахинско код Ивањца
- 5) Државни завод за васпитање млађих малолетника „Дом малолетника” у Београду
- 6) Завод за васпитање деце задужбине М. К. Амруша под управом града Загреба у Клинча Селима код Загреба
- 7) Садашњи законски прописи о оснивању и раду завода за васпитање и поправљање деце и млађих малолетника

II Врсте завода за васпитање деце и млађих малолетника

III Издржавање завода

IV Правила и правилници

V Заводске зграде и имања

VI Управа завода

VII Особље:

- 1) Наставници – васпитачи
- 2) Стручно и надзорно особље
- 3) Остало стално особље и послуга
- 4) Хонорарно особље

Укупни преглед особља (Табела број 1)

VIII Васпитаници. Статистички подаци (Табела број 2)

IX Проблем васпитања деце

X Васпитање и образовање деце

- 1) Религиозно васпитање
- 2) Морално васпитање
- 3) Интелектуално васпитање
- 4) Физичко и естетско васпитање
- 5) Професионално образовање

XI Школе у заводима за васпитање деце и млађих малолетника

- а) Основне и више народне школе
- б) Средње школе
- в) Музичко образовање
- г) Занатске школе
- д) Пољопривредне школе и други течајеви

Укупнио преглед интелектуалног и професионалног образовања (Табела број 3)

XII Књижнице, читаонице, дечја позоришта, биоскопи, збирке учила и друга васпитна средства, са прегледом (Табела број 4)

XIII Редовно занимање, са прегледом (Табела број 5)

XIV Дисциплинско-васпитне мере, самоуправа

XV Здравствено стање и лекарска помоћ

XVI Старање о отпуштеној деци и млађим малолетницима после завршеног васпитања и образовања у заводима

343.815

83

**АНТОН А. СКАЛА * ЗАВОДИ
ЗА ВАСПИТАЊЕ ДЕЦЕ * И *
МЛАЂИХ МАЛОЛЕТНИКА ***

**ИЗДАЊЕ ДОМА МАЛОЛЕТНИКА
БЕОГРАД * 1934**

Уведено у нови инвентар бр. ~~1198~~

1 јануара 1942 год.

Београд.

АНТОН А. СКАЛА

РЕФЕРЕНТ МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

ЗАВОДИ ЗА ВАСПИТАЊЕ ДЕЦЕ И МЛАЂИХ МАЛОЛЕТНИКА

СА ГЛЕДИШТА САВРЕМЕНЕ
КРИМИНАЛНЕ ПЕДАГОГИКЕ

БЕОГРАД 1934

ЦЕНА 20 ДИН.

446. d
35288

ПРЕДГОВОР

Наша држава је учинила све што је најбоље, да се деца и малолетници, који из различитих разлога нису могли да буду добро васпитани и које је околина са својим лошим примерима натерала на странпутице, васпитавањем, образовањем и навикавањем на рад доведу до тога да постану корисни чланови друштва.

Наша држава је за васпитавање и образовање ове деце и малолетника омогућила оснивање нарочитих завода, у којима треба да раде стручни педагошко образовани васпитачи.

Држава је са својим законским прописима и уредбама о оснивању и раду завода за васпитање деце и млађих малолетника уредила све спољне послове, који су потребни да се и она деца, која живе у таквим социјалним приликама, да су услед њих морално посрнула, или да је угрожен њихов морални развитак, спасу за живот. Унутрашње послове у овим заводима држава је оставила васпитачима.

Главни задатак васпитача је, да дете сачува да не пропадне. Само васпитач може да врши тај посао, само он може дете да сачува од злочина. Судови то не могу, они злочин осуђују, а злочинца казне. Али шта је боље: васпитати или казнити? Дали не чини више задовољства васпитачу, ако дете сачува од злочина, него судији што мора детету судити и казнити га? Васпитавањем дакле треба да се сачува дете да не пропадне, да не постане злочинац.

Пошто је био мој задатак да прегледам васпитни рад у заводима за васпитање деце и млађих малолетника у нашој земљи, изнећу у овоме приказу и то: да ли и у колико одговарају заводи као зграде васпитним сврхама, да ли управе завода и васпитачи добро врше одређени им посао, како васпитање утиче на питомце, и ко и како се брине за питомце који су отпуштени из завода, да овај тежак и напоран васпитни рад не би био узалудан и бесплодан.

Пре свега у кратко ћу да прикажем историјски развој завода за васпитање деце и млађих малолетника, јер се већ из ових и ако непотпуних одломака из историје наших завода може витеди, како је наша држава са својим законским прописима и уредбама омогућила да се може оснивање и рад ових завода вршити по најмодернијим начелима криминалне педагогике.

У нашој држави постоји шест завода за васпитање деце и млађих малолетника и то :

- 1) Бановински завод за васпитање деце и млађих малолетника у Поновичама код Лишије у бановини дравској,
- 2) Државни завод за васпитање деце и млађих малолетника у Глини, бановина савска,
- 3) Државни завод за васпитање женске деце и млађих малолетница у Славонској Пожеши, бановина савска
- 4) Државни завод за васпитање деце Пахинско код Иванца, бановина савска,
- 5) Државни завод за васпитање млађих малолетника „Дом малолетника“ у Београду,
- 6) Завод за васпитање деце задужбине М. К. Амруша под управом Града Загреба у Клинча Селима код Зденчине, бановина савска.

*

Овај приказ написао сам на основу сопствених опажања и посматрања рада у овим нашим васпитним установама. Податке о историјском развоју добио сам од управа завода. Мисли и упутства за васпитавање и образовање морално угрожене и морално покварене деце су плод већег броја прочитаних психолошких и педагошких дела, међу којима морам нарочито истаћи дело познатог немачког криминалног педагога: *Ерих Вулфен „Криминална педагогика“*. Ово дело ми је служило као путовања кроз поља васпитавања и образовања морално дефектне деце.

Код писања овог приказа мислио сам само на то, да дам васпитачима и стараоцима што боља упутства за збрињавање и васпитавање запуштене и угрожене деце, како би и у њима сви видели и поштовали човека.

Дом малолетника у Београду: ученици и комисија са одбором Дома по положеним помоћничким испитима

I

Неколико историјских података о Заводима за васпитање деце и млађих малолетника

1) Завод за васпитање деце и млађих малолетника у Поновичама код Литије

Завод за васпитање деце и млађих малолетника у Поновичама најстарија је установа ове врсте у нашој земљи. 1835 године умро је у Љубљани свештеник-каноник *Ловренц Шлу-дербах*, који је све своје имање завештао за подизање завода за принудни рад. Општина града Љубљане дала је бесплатно земљиште у ову сврху. Више неименованих добротвора поклонили су се своте. Влада је дала зајам и на тај начин овај завод је био дограђен 1847 године.

У првим статутима овог завода за принудни рад стоји, да ова кућа није место где се људи кажњавају, него полициска кућа за поправљање. Колико времена ће се „покајници“ задржати у овом заводу зависи од њиховог побољшања, али више од три године не сме нико остати у заводу. Прописани су били ови радови: лан и вуну прести; четкати; платно, вуну и свилу ткати; плести, шити и други домаћи ручни радови.

У овај завод примали су се: 1) они, који су били на основу § 455 старог аустриског Кривичног закона осуђивани на краћи полициски затвор, 2) они, који су својим разузданим животом правили јаван неред и 3) скитнице, ленштине и неваљалци који се клоне рада.

Завод за принудни рад у Љубљани био је од почетка централа за Крањску, Корушку, Штајерску, Млетачку, Далмацију, Приморску, Горњу и Доњу Аустријску и Тирол. Доцније су отпали „покајници“ из Млетачке, Доње Аустријске и Штајерске. Заводом је управљао Земаљски одбор покрајине Крањске.

Аустријски закон за скитнице и ленштине од 1873 год. поделио је „покајнике“ на малолетнике старије од 18 година и на малолетнике испод 18 година. За старије малолетнике прописан је био принудни рад, а за млађе малолетнике „побольшевалнице“ поправилишта. На основу поменутог закона

и Завод за принудни рад у Љубљани поделио се у Одељење за старије малолетнике и у Одељење за млађе малолетнике. Одељење за млађе малолетнике, које дакле постоји од 1873. године, добило је те године свога учитеља и вероучитеља. Питомци који још нису свршили основну школу похађали су у заводу основну школу, они са свршеном основном школом похађали су занатску школу. Сваке године било је око 40 млађих малолетника у заводу. Предавало се на словеначком, немачком и италијанском језику. Питомци шегрти учили су обућарски и кројачки занат, понекоји и вртарство и земљорадњу.

Оваква подела образовања питомаца остала је у овоме заводу све до данас, само да се, од кад се завод преселио у *Поновиче*, малолетници уче и столарски занат, а поред тога раде сви питомци све радове на великом поседу *Поновиче*.

За време светског рата сви су старији малолетници отишли у рат, те су у заводским зградама у Љубљани остали само деца и млађи малолетници.

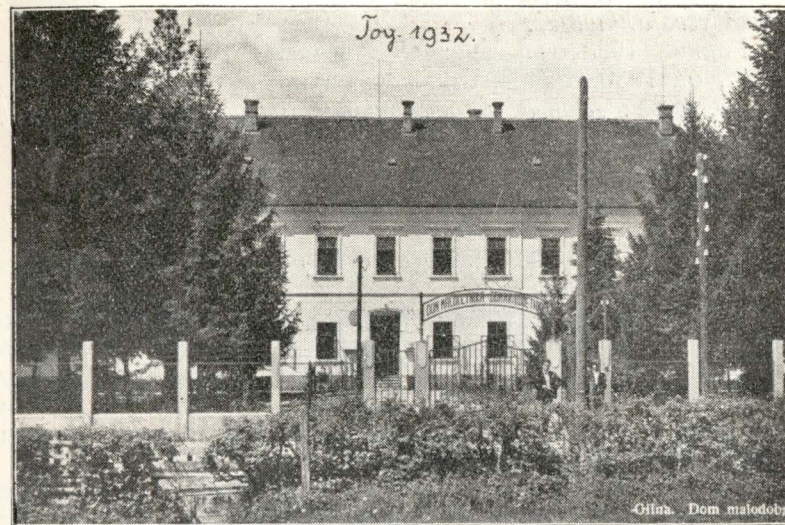
После рата већи део зграде није се више употребио за завод за старије малолетнике, него се адаптирао за болницу за душевне болести. Непосредна близина луднице није добро утицала на душевни и морални развој деце, због тога је Обласни одбор љубљанске области који је 1928. године преузео све ове зграде и заводе у њима, радио на томе да смести завод за васпитање деце и млађих малолетника у друге подесније просторије. Кад су 1929. године основане банске управе, Банска управа у Љубљани сместила је завод за васпитање деце и млађих малолетника на свој Велепосед *Поновиче код Лишије*.

Завод је под управом Просветног одељења Банске управе у Љубљани.

2) Завод за васпитање деце и млађих малолетника у Глини

Завод за васпитање деце и малолетника у Глини основан је нарочитим Законом о присилном узгоју недораслих од 6. фебруара 1902. године на иницијативу и предлог *др. Јосипа Шиловића*, познатог борца за заштиту деце. У образложењу к § 18 поменутог Закона стоји: „За први почетак оснива се „*Краљевска земаљска поправљачница у Глини*“ у згради, која је за то прикладно удешена, и која лежи изван места *Глине*. Око зграде налазе се башта и поља у комплексу од 25 јутара, што је управо за господарство завода и набављено. Од те је зграде посве одељена зграда, која се налази у самом месту *Глини*, а у којој се има отворити „*Казниона за млађахне злочинце*“. Краљевска хрв. слав. далм. земаљска влада, одио за правосуђе, одредиће наредбом уређења тога завода, кућни ред,

упут о служби намештеника, број и берива чиновника, надзиратеља и послужитеља. Осим школске наставе ваља се постарати и за поучавање питомаца у рукотворству. Уз то ваља питомцима пружити прилику, да се забављају вођарством, вртарством, пчеларством и сточарством. То је омогућено откупљивањем горе поменутог земљишта. Оваково забављање, код којег су питомци увек на зраку, одржаће питомце здраве, очуваће их од беспослице, те ће бити од големе користи по њихово будуће занимање, привреду и издржавање.

Завод за васпитање деце и млађих малолетника у Глини

У § 1 поменутог закона одређено је да се на присилни узгој могу предати неодрасли, који нису још навршили четрнаесту годину живота, ако немају никаква кућног узгоја или је кућног као и школски и религиозни узгој остао без успеха, те ако су уз то:

а) починили дело, које је, кад се узме објективно, кажњиво по казненом закону, или

б) ако су склони на беспослицење, на скитање и просјачење, те се према целом живљењу њихову мора разложито држати, да су запуштени или да ће бити запуштени.

Не могу се примити на присилни узгој недорасли, који пате ма од какве трајне тешке болести.

Присилни узгој врши се под врховним надзором јавних власти.

Први су питомци дошли у завод 6. августа 1902. године и до данас након тридесет година било их је 1035.

Земаљско поправилиште примало је децу по споменутом закону само до 14 године живота, а упућивао их је срески суд као надзиторствена власт или сиротињска поверенства из градова.

За време светског рата, када је половину зграде у *Глини* заузела војска, мањи дечаци су се преселили у *Вргинмост* у зграду котарског суда, који се преселио у *Топуско*.

После светског рата је Народно веће у Загребу донело 1918 године Закон, да се морају у *Заводу у Глини* примати и млађи малолетници од 14 до 18 година живота, које овамо шаље суд за младеж и тада је овај завод назван: „*Земаљско узгајалиште*„.

Године 1923 овај је завод назван: „*Државно узгајалиште*“, од 1930 године, отада важи нови *Кривични закон*, завод се зове: „*Завод за васпитање млађих малолетника*“.

3) Завод за васпитање женске деце и млађих малолетница у Славонској Пожеги

Завод за васпитање женске деце и млађих малолетница у Славонској Пожеги основала је Краљ. хрв. слав. далмат. земаљска влада 1916 године исто тако на основу Закона о присилном узгоју недораслих из 1902 године. Најпре је био Завод смештен у *Вргинмосту*, у згради котарског суда, у којој су били смештени мањи дечаци из *Глине*, јер је за време рата половину зграде у *Глини* заузела војска. Зграда је била доста прикладна за смештај деце.

Од 1916 до 1917 године било је у заводу само 6 деце под управом још и садашње управитељице завода *г. Марије Данко*, која је била тада за годину дана додељена на рад овом заводу. У 1917 години нарастао је број деце на 20, а у 1918 години на 25, тако да је морала бити постављена још једна васпитачица.

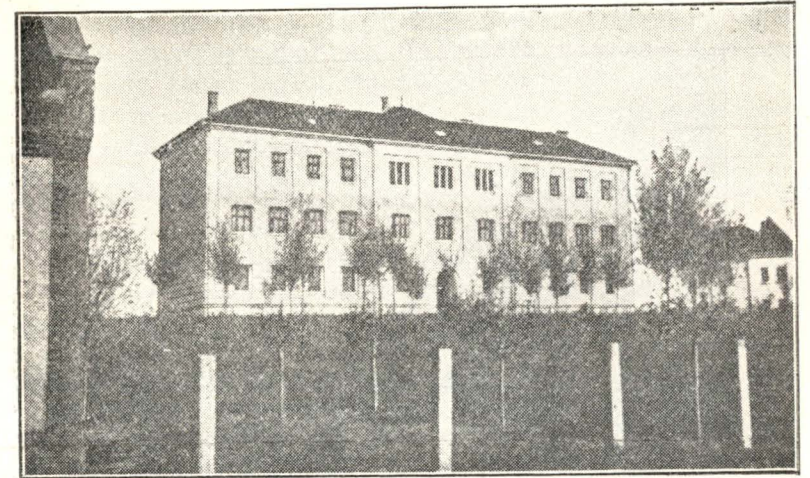
У мају 1918 године кад се котарски суд морао поново уселити из *Топуског* у своје просторије у *Вргинмосту*, где је и био пре доласка мушке деце из *Глине*, *Завод за женску децу* преселио се из *Вргинмоста* у *Пахинско код Иванца* на имање Казненог завода у *Лепоглави*.

У *Пахинском* су остала женска деца све до 1921 год. одакле су се према наредби Министарства правде од 2. 11. 1921 год. преселила у *Славонску Пожегу* као женско одељење тамошњег *Узгајалишта за мушку децу*, која су онамо дошла из *Вргинмоста*. Управник је био покојни *Милан Пејновић*.

Спајање женског одељења са мушким није донело добрих резултата, услед чега је Министарство правде одредило, да се мушко одељење пресели у *Пахинско код Иванца*, а женско да остане у *Славонској Пожеги*. Заводом за васпи-

тање женске деце управљао је још даље управитељ *Милан Пејновић*. После смрти *Милана Пејновића* постављена је за управитељицу опет *г. Марија Данко*.

До 1928 године деца су се васпитавала само у основној школи, године 1928 отворило је Министарство трговине и женску занатску школу, пошто има завод радионице за све женске ручне редове.

Државни завод за васпитање женске деце и млађих малолетница у Славонској Пожеги

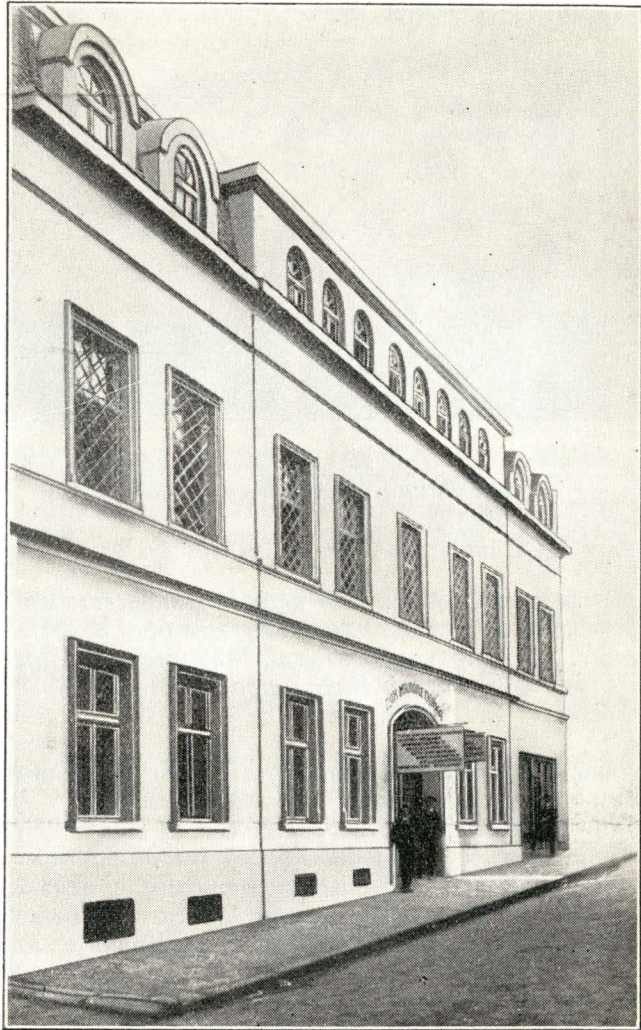
4) Завод за васпитање деце *Пахинско код Иванца*

Завод за васпитање мушке деце у Пахинском код Иванца отворило је Министарство правде одлуком број 36731 од 1 јула 1925 године. За управника завода Министарство правде поставило је учитеља *Рожич Владимира*, који је већ 19 година радио у *Заводу за васпитање деце и млађих малолетника у Глини*.

Мушко одељење у *Славонској Пожеги* преселило се 13 јула 1925 године у *Пахинско*. Тог дана су дошла у *Пахинско* и деца до 14 године живота из *Глине*. Сву децу, 21 по броју дочекао и примио је управник *Рожич Владимир*. Он је у то време био једино стручно лице за васпитавање деце у заводу, а за надзор му је решењем Министарства правде био додељен један чувар Казненог завода у *Лепоглави*. Доцније кад се број деце повећао, додељено је било на рад у завод још више васпитача и надзорног особља.

5) Дом за васпитање млађих малолетника у Београду

Министар правде Г. Др. Драг. Аранђеловић позвао је 1911 године професора Универзитета у Београду г. Др. Чеду Мишровића и пошто га је обавестио да је потребно да се и у Београду оснује завод за васпитање малолетника, предао му је из уштеда тадашњег буџета суму од 8.000 динара, овлаштивши га да предузме даљу бригу око оснивања завода за васпитање малолетника у Београду.

Дом за васпитање млађих малолетника у Београду

Г. др. Мишровић позвао је господу др. Божу Марковића, проф. универзитета, Жику Лазића, тада шефа одељења јавне безбедности Управе Града Београда и Добривоја Бакића, секретара Министарства унутрашњих послова, на састанак и поменути господи су израдили Правила Дома за васпитање малолетника, која је Министар правде одобрио на основу § 56 тадашњег Кривичног закона Краљевине Србије.

Суд општине Града Београда под претседништвом Г. Љубе Давидовића уступио је за Дом Општинску зграду, у којој је тада био азил за сиротињу. Та зграда у улици Краљевића Марка још данас служи за Дом малолетника.

На основу Правила Дома за васпитање малолетника одобрених од Министарства правде 31 децембра 1911 године Дом је аутономна установа, којом управља Одбор од пет лица, који поставља Министар правде. Један од чланова је увек претставник општине.

Први претседник Одбора Дома за васпитање малолетника у Београду је био др. Божо Марковић, секретар је био Добривоје Бакић. За првог управника Дома изабрао је Одбор Милорада Н. Никићевића, учитеља, кога је Министарство просвете на предлог Министарства правде поставило за управника. Г. Никићевић је стално и још данас управник Дома.

Успед балканског и српско-бугарског рата Дом је почео да ради тек у јесен 1913 године. До краја 1913 године Дом је примио 30 питомаца.

За време светског рата Дом је престао да ради. После рата у згради Дома је био смештен квартал савамалски. Кад се за квартал наша подеснија зграда, београдска општина је Дом оправила и оспособила за рад. Министарство социјалне политике добавило је потребан намештај за Дом, те и новчано помогло да се отпочне рад у Дому.

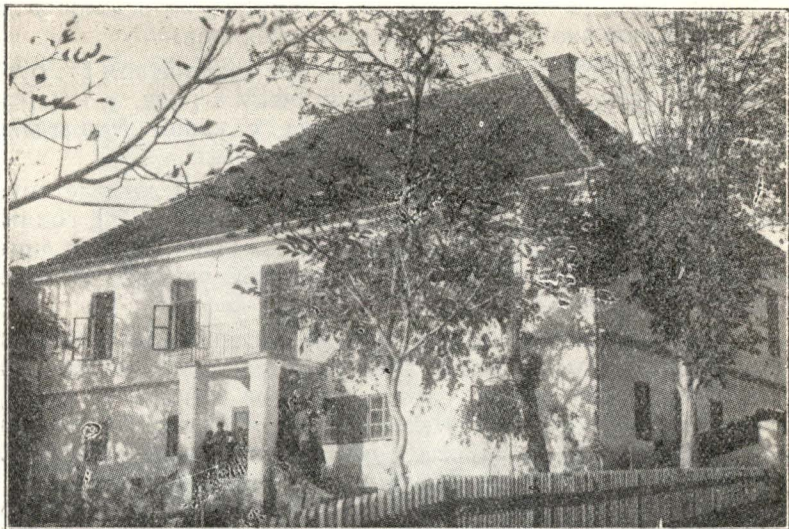
Први питомци после рата примљени су у јуну 1920 године. У Дому је почела радити основна и занатска школа са свима потребним потпуно уређеним радионицама. Први занатски помоћници отпуштени су из Дома 1923 године.

До краја 1932 године отпуштено је из Дома већ 240 занатских помоћника са положеним испитом и документима.

После рата је и Одбор Дома неколико измењен. Г. др. Божо Марковић је услед велике запослености замолио, да се који други члан прими претседничког положаја. Одбор је изабрао г. др. Чеду Мишровића, професора Универзитета који је још данас претседник Одбора. За секретара је изабран г. Васа Лазаревић, а на место г. Жике Лазића, који је постао најпре Бан, а после Министар, именован је за члана г. Добрица Майковић, помоћник Министра унутрашњих дела.

На молбу Одбора Министарство правде ставља сваке године у свој буџет потребну суму за издржавање Дома.

Сада ради Одбор Дома на томе да се што пре подигне велики модеран завод за васпитање малолетника у *Београду*, који ће још више одговарати савременим захтевима криминалне педагогике.

Завод за васпитање деце, Пажинско код Иванца

6) Завод за васпитање деце задужбине К. М. Амруша у Клинча Селима код Загреба

Завод за васпитање деце Амрушево основао је бивши начелник града Загреба покојни *др. Милан Амруш*, доктор медицине и права, 1919 године.

Последицом светског рата бивало је све више сиромашне и запуштене деце и друге сиротиње, те се и код градског начелства у Загребу основао нарочити отсек за социјалну скрб *Града Загреба*.

Видевши *др. Амруш* како је прека потреба основати једно узгајалиште за овакву децу, својим писмом од 6 марта 1919 године, упућеном општини Града *Загреба*, поклатио је своје имање *Клинча Село* Задужбинском отсеку под именом *Дечје узгајалиште задужбина Марије и Кашарине Амруш, рођене Новак у Клинча Селима*. Овом задужбином треба да управља *Социјални отсек Града Загреба*. Скупштина градског заступства основала је 13 марта 1919 године на задужбинском имању у Клинча Селима завод „Дечје узгајалиште Амрушевац у Клинча Селима под управом Града Загреба“.

Према привременом Правилнику, који је одобрила општина Града *Загреба* 1919 године сврха је „Дечјег узгајалишта Амрушево“ да питомце васпита верски и морално, те их оспособи у вртарству, земљорадњи и у оним занатима, за које су у заводу отворене радионице.

У Завод се примају деца од 7 до 14 година живота, ако су телесно и душевно потпуно здрава и развијена, са подручја Града *Загреба*, који су градски завичајници или без обзира на завичајност ако им је породица живела у *Загребу* барем 5 година и то:

а) сирочад без оца и мајке, а нема ко да се брине за њих;
б) сирочад, ако за њихово издржавање није довољно скрбљено, те због помањкања надзора и новчаних средстава прети опасност за њихов садашњи и будући телесни и морални развитак;

в) деца, која живе у таквим социјални приликама, да је угрожен њихов телесни и морални развитак.

О пријему деце у завод одлучује градско начелство у *Загребу*.

У Дечијем узгајалишту треба да се оснује основна и занатска школа. Основну школу полазе питомци у доба основно школске обавезности. Питомци који су навршили основну школу полазе занатску школу, а питомци, који су прекорачили доба школске обавезности, а не знају ни читати ни писати, полазе алфабетски течај.

Настава је комбинована и траје 10 месеци. За све школе у Заводу важе закони, прописи и уредбе као и за остале државне школе“.

Будући да је цело имање Клинча Село запуштено, а станбене и господарске зграде недовољне за дечје узгајалиште, почела је градска општина са уређивањем зграда. Провизорно су уређене две војничке бараке, добијене из Карловца, за становање питомаца и наставника. Управа „Дечјег узгајалишта“ поверена је била на молбу градске општине учитељу *Стјепану Аугусту* 11 априла 1919 године.

Почетком 1920 године било је у Заводу 7 питомаца, концем 1920 године било их је већ 42.

Постепеним развитаком и лепим резултатима стално расте број деце у Заводу. Провизорна баракa постаје све теснија и трошнија, те се градска општина одлучи да сагради нови Дом. Са градњом Дома почело се 26 септембра 1929 године. Половином 1930 године довршен је нови Дом, у који су 4 септембра 1930 године пресељена деца. Општина Града *Загреба* заменила је деци трошњу бараку са светлим, по свима хигијенским и васпитним прописима изграђеним *Домом*. Тако су грађани Загреба на челу са претседником општине *др. Сркуљем* ставили круну на почетак социјалног рада покојног *др. Милана Амруша*.

7) Садашњи законски прописи о оснивању и раду завода за васпитање и поправљање деце и млађих малолетника

После 6 јануара 1929 године приступило се у нашој земљи интезивном раду на законодавном пољу. Међу првима законима били су 7 јануара 1929 године прописани „Законик о судском кривичном поступку“ и „Кривични законик“.

Кривичним законом (§ 14) тачно је одређено која лица су „деца“, која „млађи малолетници“ и која „старији малолетници“. По овом закону „деца“ су лица која нису навршила 14 година; „млађи малолетници“ су лица која имају 14 година али нису навршила 17 година, „старији малолетници“ су лица која имају 17, а нису навршила 21 годину живота.

Кривичним законом утврђена је и одговорност деце и малолетника и прописан је поступак противу деце и малолетника који учине неко кривично дело. § 26 поменутог Законика каже:

„Деце које учине дело, због којег кривични закон прописује казну, не може се гонити ни казнити. Такво ће се дете предати родитељима или старатељима или школској власти да га они казне, да се о њему старају и да над њим воде надзор.“

Ако је овакво дете напуштено или морално покварено предаће се заводу за васпитање или подесној породици где ће остати док не буде поправљено, али најдуже до навршене седамнаесте године.

Ово принудно васпитање наређује *старатељски суд*.

За *млађег малолетника* § 27 кривичног законика каже да се не може казнити, ако није могао да схвати природу и значај свога дела или према томе схватању да ради.

Овакав ће се млађи малолетник предати родитељима или старатељима или лицима која се о њему старају, да га казне да над њим воде надзор и о њему се старају.

Ако је овакав малолетник напуштен или морално покварен предаће се заводу за васпитање или подесној породици, где ће остати док не буде поправљен, али најмање годину дана и најдуже до навршене двадесет и прве године.

Ако је млађи малолетник толико покварен, да не може бити примљен у завод за васпитање, упутиће се у завод за поправљање млађих малолетника. *Судски кривични поступак* противу млађих малолетника прописан је §§ 434 до 454 Законика о судском кривичном поступку.

Васпитање деце и млађих малолетника у нарочитим заводима за васпитање прописано је нарочитом „Уредбом о оснивању и раду државних завода за васпитање и поправљање деце и млађих малолетника“ и „Уредбом о начину васпитања у заводима за васпитање деце и млађих малолетника“. Ове Уредбе издало је 1930 године Министарство правде у саразуму са Министарством просвете.

Према овим Уредбама пиљ је државних, самоуправних или приватних завода за васпитање деце и млађих малолетника, да *васпитањем, наставом и навиком на рад* поправе своје питомце и *изобразе* их да постану корисни чланови грађанског друштва. *Уредбом о оснивању завода* на најбољи начин су уређена питања о врсти, оснивању и о издржавању завода, о надзору у њима и о управи, о одељењима и особљу, о фонду ученика и о помоћи свршених питомаца по отпуштању из завода.

Уредбом о начину васпитања у овим заводима на најмодернији начин су уређена питања о васпитању и образовању деце и млађих малолетника, о заводским школама, које могу бити: основне, више народне, средње, пољопривредне, занатске или специјални течаји, о књижицама и читаоницама, о дечјим биоскопима и о позоришту, даље о методу наставе, о редовном занимању питомаца, о сталном надзору над радом питомаца, о стручном особљу, о дужностима и правима стручног особља и о дисциплинско-васпитаним мерама у заводима за васпитање.

Питање судског кривичног поступка млађих малолетника и питање васпитавања деце и млађих малолетника уређено је дакле у нашој земљи законским прописима на најмодернији начин, те нас може сада највише занимати да ли су се постојећи заводи већ саобразили поменути Уредбама и шта још треба учинити да би заводи и рад у њима одговарали савременом хуманом духу, у коме су израђени поменути закони и поменуте уредбе.

Градски завод за васпитање деце Амрушево код Загреба

II

Врсте Завода за васпитање деце и млађих малолетника

У нашој земљи постоје четири државна завода за васпитање деце и малолетника, од којих је *Завод у Пахинском* одређен само за васпитање деце. *Завод у Славонској Пожеги* за женску децу и млађе малолетнице *Завод у Глини и Београду* су у првом реду одређени за васпитање млађих малолетника, али пошто у нашој земљи нема довољан број завода за васпитање деце, примају децу и ови заводи. Из васпитних разлога није за препоруку да се деца до 14 година живота васпитавају заједно са млађим малолетницима. Деца испод 14 година ни физиолошки ни психички нису оно што су малолетници од 14—18 година. Ово се може приметити и код васпитања деце у школи и код рада у радионицама. Васпитачима у заводима за малолетнике много је отежан рад, ако морају у своје одељење малолетника примити још по два до три детета. Ово се може опазити нарочито у *Дому малолетника и Београду* који је организован само за васпитање малолетника, те нема ни могућности за васпитање деце. Нешто боље је у *Заводу у Глини* где су сви услови и за васпитање деце. Само треба да се прираштај деце уреди. И за тај завод није корисно, да се приновљава по *једно дете*. Препоручљиво би било, да се сва деца скупљају у *Заводу за васпитање деце у Пахинском*, одакле би се онда, кад би било бројно стање деце у том Заводу комплетно, упућивале групе до 12 деце у *Глину*. На тај начин би се могло образовати и у овим Заводима за малолетнике, где има за то могућности, *нарочито одељење за децу*, које би добило свога наставника-васпитача.

Завод у Славонској Пожеги је уређен тако да може васпитавати и женску децу и млађе малолетнице. Исто тако је за мушку децу уређен и *Бановински Завод у Поновичама код Лишње*, у дравској бановини, који је организован по угледу на државне заводе.

У ове заводе примају се деца, коју упућују *Старатељски судови* или *Судије за млађе малолетнике* на основу члана 5 Уредбе о оснивању и раду државних завода за васпитање и поправљање деце и млађих малолетника. Додуше примају се

у ове заводе и деца и малолетници, које су упутиле разне социјалне или хумане установе, или су за њихов пријем молили родитељи или старатељи, али ово није правило него само изузетак.

Нешто друго је *Завод за васпитање деце задужбине К. М. Амруша у Клинча Селима*, који је под управом Града *Загреба*. У овај завод се све до последњег времена нису примала морално покварена деца у смислу § 26 Кривичног закона и члана 5 поменуте Уредбе, него деца која живе у таквим социјалним приликама, да је угрожен њихов телесни и морални развитак. Овај завод првобитно дакле није био завод за васпитање морално покварене деце, него *завод за васпитање морално угрожене деце*. Према томе за завод у Клинча Селима не могу се применити само прописи § 26 Кривичног закона ни на његовом основу израђене Уредбе, него у првом реду прописи §§ 2, 14 и 15 Закона о народним школама, *Завод у Клинча Селима* је специјална установа за васпитање деце, између општинских школа и завода за васпитање морално посрнуле деце, која има велику социјално педагошку важност.

На територији сваке бановине налази се велики број сирочади без оца и мајке, за које се нико не брине, сирочад и којима прети опасност за њихов телесни и душевни развој, и деце која живе у таквим приликама, да је угрожен њихов морални развој. *Ако би свака бановина по угледу на град Загреб подигла завод за васпитање морално угрожене деце учинила би велико социјално и хумано дело и подигла би најлепши и највећи споменик човекољубља.*

III

Издржавање Завода

Државни заводи издржавају се из буџета Министарства правде, бановински из буџета бановине, а Завод за васпитање деце у Клинча Селима из задужбине К. М. Амруша, којом управља нарочити отсек општине града Загреба. Особље у овим заводима плаћа оно министарство или надлештво које ово особље поставља. Поред тога заводи се издржавају још из помоћи разних установа, добровољних прилога, легата и месечних прилога, које понекоје дете или малолетник плаћа за опскрбу у заводу.

Утрошак предвиђених сума за издржавање завода расподељује управник завода сам или у споразуму са Саветодавним одбором, који код појединих завода именује или одобрава Министар правде. Деловођа одбора је управник завода

Правила и правилници

Сваки завод за васпитање деце и млађих малолетника има свој нарочити *Правилник реда и рада*. То је и потребно, јер сваки завод има своје нарочитости, а без Правилника тешко би вршио свој задатак.

У Уредби о оснивању и раду завода за васпитање и поправљање деце и малолетника из 1930 године налазе се само општи прописи, које сваки завод треба да нарочитим правилником примени за ред и рад у своме делокругу.

До 1933 године је само *Дом малолетника у Београду* израдио свој Правилник реда и рада на основу поменуте Уредбе. Сви остали заводи раде још по Правилницима из ранијих година.

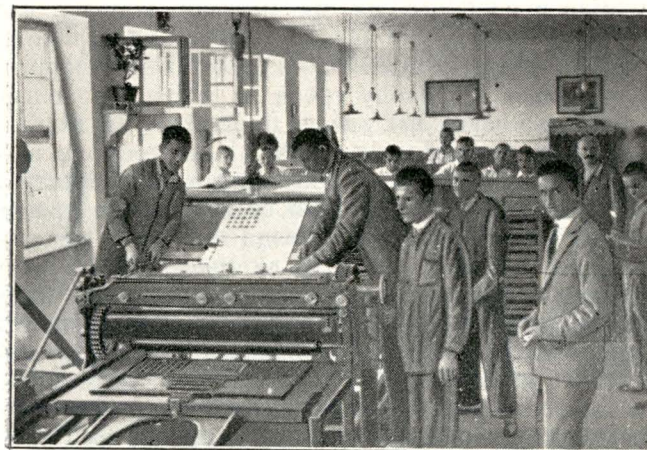
Музика ученика Дома малолетника у Београду

Правила *Бановинског завода у Поновичама* још су од 1914 године. Поново су била одобрена 1917 године од Земаљске владе у Љубљани на основу закона од 1885 године. *Правила Државног завода у Глини* су још од 1902 године. По

Правилима Завода у Глини раде и Заводи у Пахинском и Славонској Пожеги, који су и организовани на основу истог Закона о присилном узгоју недораслих од 1902 године.

Сви ови Правилници су већ застарели и потребно је да се израде нови на основу Уредбе о оснивању и раду државних завода за васпитање и поправљање деце и млађих малолетника од 18 јануара 1930 године.

Завод за васпитање деце *Амрушево у Клинча Селима* ради по Правилима из 1919 године. И овај Правилник не одговара више у свему садашњим законским прописима те је због тога потребно да се прилагоди садашњим законским прописима.

Штампарска радионица у Дому малолетника у Београду

V

Заводске зграде и имања

Заводске зграде треба да су тако уређене да одговарају воспитном циљу ових установа.

Циљ завода за васпитање деце и млађих малолетника је да васпитањем, наставом и навиком на радљивост поправе своје питомце и изобразе их да постану корисни чланови друштва. Према томе сваки завод треба да има велике светле просторије у којима је душевни и телесни развој питомаца довољно обезбеђен. У заводу треба да постоји довољан број учионица за извођење наставе, и прописно уређених радионица за изучавање подесних заната. Није добро и не одговара савременим воспитним начелима, ни способности питомаца, а ни стварној потреби, ако су сви заводи уређени на исти начин, по истом калупу. Заводи који су у непосредној близини великих вароши треба да су занатлијско-индустријског типа, а они на селу пољопривредног типа. То значи да морају имати заводи занатлијско-индустријског типа потпуно уређене радионице за изучавање најважнијих заната, а заводи пољопривредног типа потребна земљишта и средства за изучавање земљорадничких струка. И ови заводи пољопривредног типа морају имати опремљене радионице за оне занате који су у непосредној вези са земљорадничким животом, као што морају и заводи занатлијско-индустријског типа имати пространу башту за вртарство и неговање домаћих животиња, што има нарочиту воспитну важност.

Једно од најважнијих воспитних начела, о којима треба водити рачуна кад се оснива завод за васпитање деце је, да завод има и све услове који су потребни за подстицање и развијање воспитно драгоцених осећања. Драгоценост воспитно осећање је на пр. радост. Радост учини дете приступачним за доброту, благородност и нежност срца. Радост треба да има прво место у воспитним заводима. Ко се добро осећа он је и сам добар и жели да и другима чини добро. На тај начин гаји се љубав према ближњему и сеје се у срца деце семе алтруизма. Радост у дечјем срцу може угушити злурадост, злобу, загорчање, завист, мржњу и осветољубивост, што све брзо води ка неморалном и кажњивом делу.

Много има прилика и средстава, којима се може у заводу то постићи на пр.: гимнастика, спорт, игре, купање, шетње, певање, гласба, читање, рад, храна и искрено опхођење са децом и малолетницима.

Да имају заводи све услове за пружање радости деци, треба да се побрину оснивачи и они који издржавају завод.

Заводи за васпитање деце у Поновичама, Пахинском и Клинча Селима су пољопривредног типа.

Завод за васпитање деце и малолетника у Глици и Завод за васпитање женске деце и малолетница, у Славонској Пожеги су комбинованог пољопривредног и занатлијско-индустријског типа.

Дом малолетника у Београду је чисто занатлијско-индустријског типа.

1) Бановински Завод за васпитање деце и млађих малолетника у Поновичама код Литије

Завод се налази 3,8 км. од железничке станице Лишија у дравској бановини, на бановинском велепоседу Поновиче, који се простире између жел. станице Лишија и жел. станице Сава и обухвата више од 400 ха, поља, ораница, ливада и шума. Завод је смештен у старом замку Поновиче, у којем је смештена и управа велепоседа. Испод замка тече река Сава, изнад замка је шума. Замак, у коме је смештен завод је стара зграда, која није још уређена за васпитање деце и млађих малолетника. Завод је отворен и деца и малолетници могу се слободно кретати по имању.

Просторије завода налазе се већином на другом и првом спрату главне зграде, а у приземљу и на првом спрату налазе се просторије управе велепоседа. Заводске просторије су: 1 учионица, 1 радионица за кројаче, 1 радионица за обућаре, 1 радионица за столаре, 4 спаваонице са по 16 до 17 кревета, 2 собице за надзорно особље, 1 канцеларија и 1 соба за управитеља, 1 соба за болницу, 1 соба за нудиљу, 3 складишта, 1 умиваоница и 1 трпезарија (благоваоница).

Управа имања има на спрату и у приземљу главне зграде 1 стан за управитеља имања, 1 канцеларију, 1 собу за госте, 1 кухињу, 1 собу за послугу, 1 складиште за животне намирнице, 1 перионицу и 3 велика подрума.

У странској згради налази се 1 стан за надзорно особље, 1 стан за обућарског мајстора и 4 стана за послугу.

У томе делу зграде налази се у приземљу још напуштена „Руска Капела“, која сада служи за оставу дрва. Кад би се ова „Капела“ преуредила, могла би одлично послужити и за свечану дворану и за учионице. Сада се све свечаности врше у трпезарији (благоваоници), која за то није најпodesнија.

Имање има више вртова, поља, ливада, воћњака и радника за шумско дрвеће и воћке, велику пространу шуму и све потребне газдинске зграде.

Имање има дакле све услове да се на њему подигне узоран завод за васпитање деце и млађих малолетника-пољопривредног шипа. Стари замак у оваквом стању, у каквом се сада налази, може се употребити за завод за васпитање деце, само ако се преуреди.

Међутим је заводско имање са великим двориштем, баштама, ливадама итд. идеално. Тешко би било наћи земљиште које би имало овакве услове за васпитање и образовање деце као што их има велепосед *Поновиче*.

2) Државни завод за васпитање деце Пахињско код Ивањца

Завод се налази на лепом брежуљку испод брда *Ивањшница* 1,5 км. од срење варошице и жел. станице *Ивањец*. Около заводских зграда простире се заводско имање, које се састоји од баште, воћњака, ливада и оранице свега 8 јутара. Завод је отворен и деца се могу слободно кретати.

Завод има главну заводску зграду, зграду за чиновничке станове, кућу за станове надзорног особља и господарску зграду.

И ту је била главна заводска зграда својевремено замак. То је стара једносратна зграда у којој се налазе следеће просторије: у приземљу трпезарија (благаоница), 1 учионица и 1 соба за гласбу. Из трпезарије (благаонице) улази се у ходник који води у купатило, заходе, степенице за први спрат и у двориште. Све ове просторије леже ниже од спољашњег терена, ниске су, са малим прозорима и старим патосима. Просторије нису довољно светле и на зидовима као и на патосима могу се видети трагови влаге. На првом спрату налази се ходник и четири спаваонице са 60 старих војничких гвоздених кревета. Спаваонице су доста светле али су сувише мале за овај број деце, тако да стоји кревет до кревета. Гардеробе нема; деца, кад иду на спавање, морају ставити своја одела на патос поред кревета. Исто тако нема умиваонице на спрату, него морају деца на прање у приземље. Деца чисте ципеле у умиваоници. Завод има од 1931 године свој водовод. У приземљу ове зграде налази се још кухиња, која има свој улаз. Кухиња је малена. Под једним делом главне зграде смештен је подрум, који се не може употребити, пошто увек стоји вода у њему, само у летњој врућини нема воде.

Из ових података није тешко закључити да ова главна заводска зграда не одговара сврси у коју се употребљава.

Чиновничка зграда државног завода за васпитање деце у Пахињском код Ивањца

Поред ове главне заводске зграде постоји двосратна зграда за чиновничке станове, која је подигнута 1916 године. Под целом овом зградом има подрум, који служи за чување разних намирница. У приземљу је ходник, две собе за управу завода, 1 обућарска радионица и 1 соба за стан васпитача. Ове собе нису велике али светле и одговарају својој сврси. На првом и другом спрату је иста подела просторија. На првом спрату је стан управитеља, на другом спрату служе 3 собе за станове васпитача и наставника завода, а у једној соби чува се занатлијски алат и материјал. На таван се не може ићи, јер нема никаквих степеница.

Кућа за станове надзорног особља приземна је зграда са шест просторија. Кројачка радионица има 2 просторије, у једној просторији се налази столарска радионица, а у остале 3 просторије станују осуђеници, који су бесплатно додељени на рад од Казненог завода у Лепоглави. Ова зграда је добра, само је потребно да се поправи.

У господарској згради смештене су стаје за стоку, коње, свиње и живину. Ту се чувају и кола и дрва. Ова зграда је стара и употребљава се само из нужде.

Намештај који се налази у старој згради је стар и трошан. Чистоћа у школским просторијама као и у целој главној згради, која служи за боравак деце, тешко се одржава,

пошто је зграда стара, тесна и влажна, а деца морају, ако није лепо време, по цео дан боравити у овим просторијама.

Неподесне просторије главне зграде, нарочито у кишовитом времену много отежавају васпитни рад, за који с друге стране заводско имање и красна околина у лепом времену пружају све могућности, да се деца васпитају као што одговара њиховом душевном и телесном развоју, а и начелима криминалне педагогике.

3) Државни завод за васпитање млађих малолетника у Глини

Кад заврше деца у *Пахинском* заводу основну школу, шаљу се у *Завод у Глини*.

Завод за васпитање млађих малолетника у Глини лежи до железничке станице у *Глини*, има чак и своју нарочиту улицу, која води са станице мимо завода у среску варошицу *Глину*.

Завод је смештен у добро очуваним, за васпитање деце и млађих малолетника уређеним заводским зградама, на заводском имању, које се састоји од дворишта, велике баште око главне и осталих зграда, од дивада, ораница, винограда и шуме. све у површини од 56 јутара.

Завод је полузатворен, плотом ограђен и са затвореним улазом у главну зграду, али службу чувара на главним вратима врше питомци сами.

Главна заводска зграда са једним спратом има 4 лепе учионице, једну гимнастичку дворану, 1 музичку дворану, велику трпезарију (блоговаоницу), са позорницом, 2 канцеларије, 3 радионице: књиговезачку, кројачку и обућарску, собу за вратара и занатски магацин, све у приземљу; а на 1 спрату: 5 великих и зрачних спаваоница, две надзорничке собе, две собе за станове васпитача, 3 умиваонице, 1 болницу, 1 апотеку, фотографски атеље, 1 магацин за робу и 2 собе за празничко одело. Зграда је у добром стању. На спрату су паркети, а у приземљу подови. У главну зграду као и у све остале уведено је електрично осветлење. Завод има и свој водовод. Под овом зградом нема подрума. Таван је велики и служи за остављање разних ствари.

Господарска зграда са кухињом, комором, 2 радионице, (браварском и корпарском), перионицом која служи и за купатило, подрумом за поврће, складиштем за намирнице и дрварницом налази се у дворишту главне зграде.

**Столарска радионица* је велика и светла просторија у засебној приземној згради. Ту је и соба за мајстора и соба за израђење предмета. Таван служи за оставу грађе.

Штала за благо и коње је велика пространа и црепана зграда, зидана у облику крста.

Свињац је нова зграда и најмодерније за своју сврху удешена. Има собу са кухињом за чувара свиња.

Велика шупа за оставу разних кола, а на тавану је велики сеник.

Велика приземна зграда са једном великом просторијом за оставку пољопривредних стројева.

Посебна једносипрашна зграда за стан управника завода. Ту је заводски подрум и магацин жита.

Посебна приземна зграда у вароши за стан једног заводског чиновника.

Цвешњак са једном просторијом за оставку цвећа преко зиме и за клијалиште.

Пчелињак модерно израђен са свима стварима за рационално пчеларење.

Учионице као и све остале просторије велике су и зрачне са доста светлости и зато одговарају свим хигијенским захтевима.

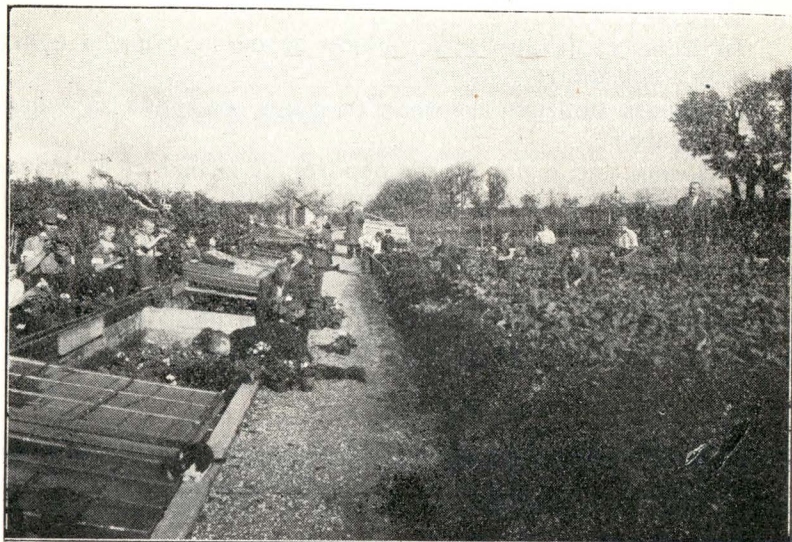
Завод је комбинованог *зангитско-пољопривредног типа*, те има за ову сврху све потребне просторије и радионице, па и лепо уређено имање, где се могу питомци васпитавати и образовати потпуно у смислу васпитних начела за ове заводе.

4) Државни завод за васпитање женске деце и млађих малолетница у Славонској Пожеги

Завод за васпитање деце и млађих малолетница у Славонској Пожеги налази се на периферији вароши, недалеко од жел. станице, на лепом брежуљку. Завод има своје лепо уређено имање, свега 20 јутара, и 6 зграда. Завод је отворен и даје утисак велепоседа.

Главна зграда за малолетнице подигнута је 1916 године, има два спрата, приземље, подрум и таван. У подруму се налази кухиња са собом за спремање јела, модерно уређено купатило са просторијом за грејање воде, једна велика просторија, која ће се удесити за гимнастичку дворану (њу завод још нема, а она је веома потребна), перионица и соба за оставу јела. У приземљу је канцеларија управе завода, мања трпезарија (блоговаона) за наставнике, велика трпезарија (блоговаона) за питомце, складиште животних намирница, радионица за женске ручне радове, библиотека у којој се чувају и израђени предмети и машине за шивење, једна соба која је предвиђена за радионицу, али се сада још употребљава за чување разног алата. На првом спрату је ве-

лика светла и зрачна учионица основне школе, радионица за женске ручне радове, једна спаваоница са намештеним креветима, у којој се не спава, пошто нема толики број питомица, умиваоница, болничка соба и још једна соба, која привремено служи за оставу разних ствари. На другом спрату налазе се две велике спаваонице, између којих је соба за надзорно особље, једна умиваоница и три собе у којима имају питомице своје одело и обућу. Таван се употребљава за оставу разних ствари. Сви нужници у заводским зградама су енглески са водом.

Рад у башти у Поновичама

Зграда за женску децу подигнута исто тако 1916 године, има приземље и један спрат и подрум. У подруму који има 3 просторије чувају се животне намирнице, у приземљу су 2 спаваонице, соба за надзорницу, умиваоница и 3 мале собице за чување разних патомачких ствари. На првом спрату је једна соба, у којој деца раде домаће задатке, једна спаваоница и једна соба за васпитачицу. И ту су три собе које се још употребљавају за чување дечијих ствари. На тавану се чува кукуруз.

Зграда у којој је стан за управника и две собе за госте, има један спрат, приземље, подрум и таван.

Две зграде за станове службеника приземне су. У свакој згради су по два стана. Сваки стан има по две собе, кухињу и све потребне просторије. Један стан је још празан.

Господарска зграда је приземна те има по једно одељење за коње, краве и свиње, и једну просторију за чување кола.

Све просторије у заводским зградама довољно су велике, светле и одговарају хигијенским прописима. Чистоћа у свима зградама и одељењима је најбоља и може се лако одржавати, пошто су по собама паркетни, а по ходницима шарене цементне плочице.

Околу свих зграда је велико двориште, где питомице у летње време вежбају и играју. Завод има и велику башту, воћњак и оранице. У пролетње и летње време и јесени питомице раде и све пољске послове, што на њихов развој најбоље утиче.

5) Дом малолетника у Београду

Дом за васпитање млађих малолетника у Београду налази се у улици Краљевића Марка број 9 заправо у 3 општинске зграде, које адаптацијом чине једну целину: Главну зграду Дома и у једној посебној приватној згради узетој под кирију, која је органски везана са главном зградом Дома.

Пошто се Дом налази у центру Београду где је највећи саобраћај, мора бити увек затворен, нико не може ни ући ни изаћи сем на главну капију поред вратара, који је цивилно лице, служитељ Дома.

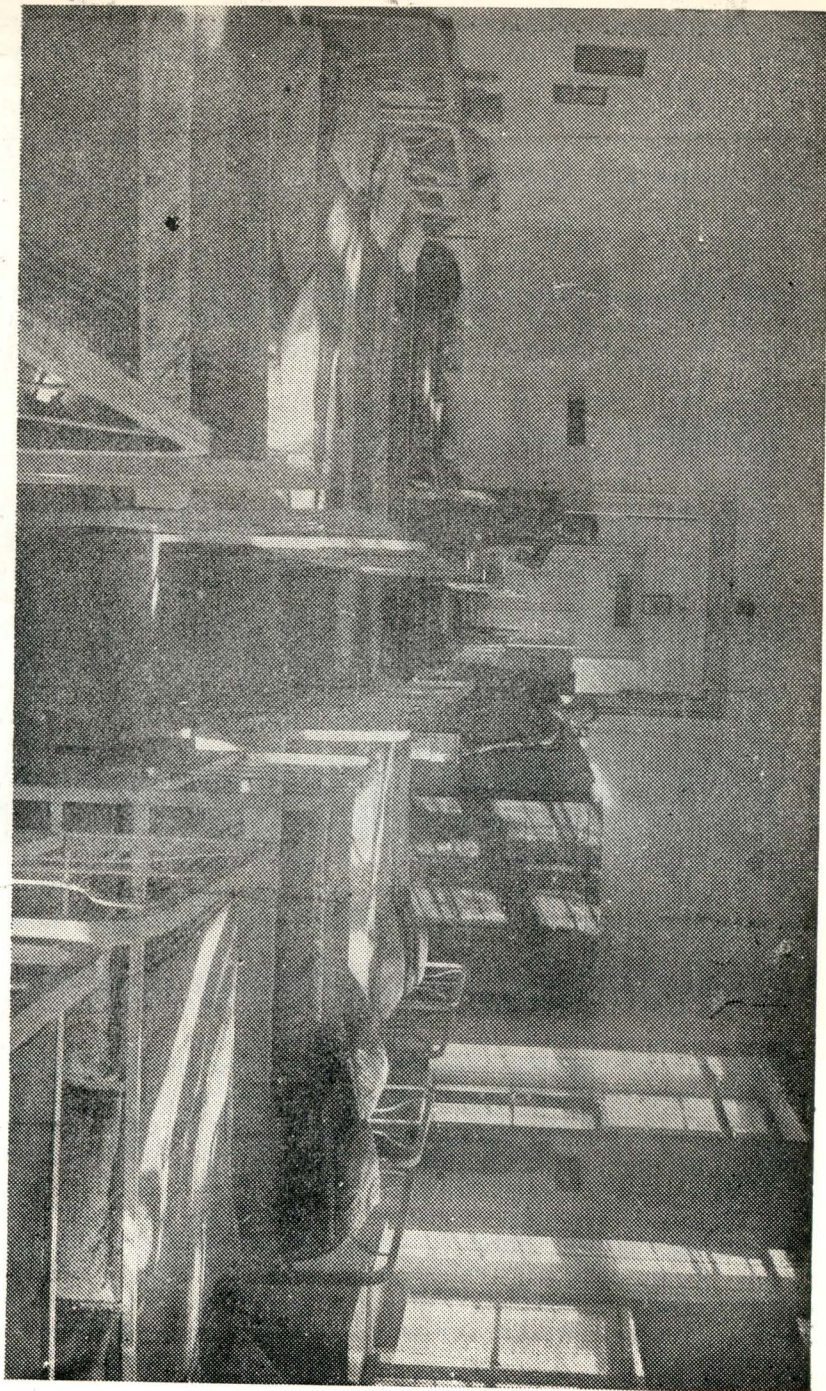
Завод је чисто *занатско-индустријског* типа. Има велике, лепо уређене радионице и своје продавнице. Има и потпуну своју штампарију за све штампарске послове. Имања нема, нема ни баште ни дворишта, осим малог бетонiranог дворишта, међу заводским зградама. Ово је велики недостатак завода, пошто се Дом због тескобе међу кућама не може развијати.

Управа Дома уклања тај недостатак тиме да, кад год се нуди прилика води питомце у шетњу и на излете, али ипак вечито борављење у заводским просторијама, нарочито у кишно време, отежава васпитни рад, *јер се ни васпитаници ни васпитачи не могу ослободити осећања да су затворени.*

Управни одбор Дома ради на томе да се што пре подигне *Нови дом*, који ће потпуно одговорати васпитним начелима оваквих установа. Та настојања Управе Дома треба да нађу разумевања и помоћ на свима надлежним местима.

Главна зграда Дома са улице је двоспратна, а из дворишта једним крилом троспратна, а једним крилом једноспратна. На троспратном делу има и сутерен и мансарда. У делу са улице налази се канцеларија управе, просторије

Спаваћа соба кинезе се налазе у зградима за посетиоце

благајне, обућарска радња са два дућана са изложима, учионица основне школе и једна просторија у којој је смештена ђачка библиотека. *На првој спрату* тог дела зграде налази се канцеларија за наставнике занатске школе, наставничка библиотека, 3 учионице занатске школе, једна спаваћа соба са 14 кревета, једна просторија за чишћење обуће и оставу обуће, једна умиваоница са 12 лавора и славина и једна соба за васпитача. *На другом спрату* налазе се 3 спаваће собе, које чине једну целину, укупно са 30 кревета, једна соба за надзорника, умиваоница са 6 славина, лавором, кадом и казном, једна собица за чишћење и оставу обуће, кабинет за учила и филмове, лекарска амбуланта са свима потребним инструментима, нарочито за лечење зуба. Поред амбуланта налази се и болница са 6 кревета. На том спрату има још једна соба за послугу са 2 кревета. Под половином ове зграде налази се подрум за огрев.

У једносратном крилу у дворишту налази се у приземљу купатило са 4 туша и једном кадом и перионица са казаном и машином за прање рубља. Столарница са машинама и алатом за све послове столарске струке, поред столарнице има још једно одељење за политирање и једно одељење заводске штампарије са штампарском машином. *На спрату* налази се спаваћа соба са 25 кревета, једна соба за надзорника и једно одељење за позоришну гардеробу.

У широкосратном дворишном крилу налазе се у *сушери*ну три подрума за оставу животних намирница, кухиња, једно одељење за дневну оставу и спремање хране и једна спаваћа соба за кухарицу. У *приземљу* налазе се две канцеларије, за васпитаче, у којима се чувају све књиге и списи, који се односе на питомце. Налази се још штампарска радионица са свима потребама за тај занат. *На првом спрату* има једно одељење за чиновничку трпезарију, где се чувају инструменти за заводску музику, велика трпезарија (благоваона) за питомце са пространом позорницом са свима реквизитама, и одељења за биоскопске и позоришне апарате. Трпезарија (благоваона) служи као дворана за свечаности. Ту има још једно мало фотографско одељење за потребе завода. *На другом спрату* налази се књиговезачко-картонашка радионица са свима потребама за тај занат, једна мања радионица за трикотажу и једно одељење за оправку инструмената, које повремено ради за потребе завода. *На трећем спрату* налази се стан благајника Дома и кројачка радионица са свима потребама за тај занат. *На мансарди* налази се магацин одела, обуће, рубља и других заводских потреба.

У свима спаваћим собама налази се за сваког питомца орман за одело, у неким и креветни орманчићи. У овим зградама налази се довољан број (13) клозета, чучаваца, са водом и сифонима и један енглески клозет за чиновнике. У

зградама је свуда инсталирано прописно и довољно електрично осветљење и водовод са чесмама на сваком спрату. Исто тако налази се у згради и потребна спрема за евентуално гашење пожара. Како зграда тако и намештај осигурани су за случај пожара. У свима просторијама налазе се пећи од каљева.

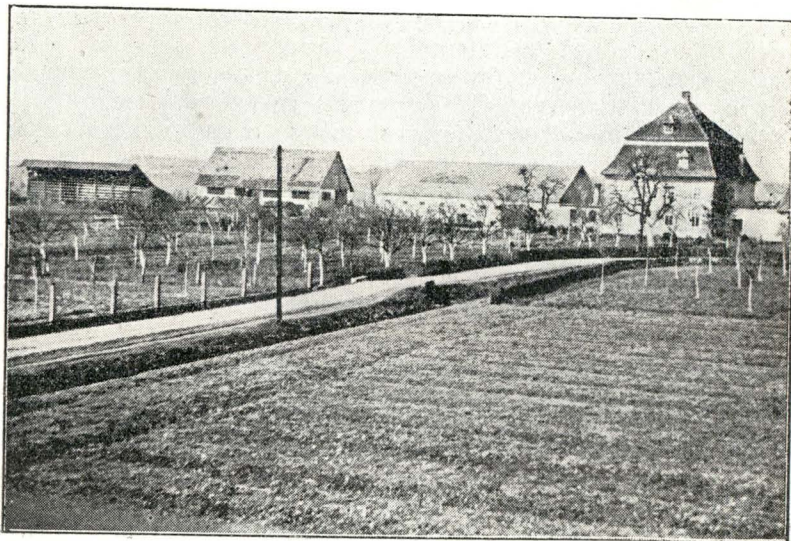
У приватној згради налази се стан управника Дома, станови за два васпитача, стан за праљу и њену помоћницу, једно одељење за чување и пеглање рубља, једно одељење које служи за становање бившим ученицима кад посете завод и једно купатило за чиновнике.

Завод има сав потребан намештај у врло добром стању. И све машине и алати у свим радионицама су заводски. Машице имају електричан погон.

Чистоћа у зградама се одржава у колико је то могуће. Прибора има за то у довољној количини. Одржавање чистоће има тешкоће у томе, што је зграда пренатрпана, много посећена од стране муштерија, што се налази у најсаобраћајнијем и најпрашљивијем крају Београда и што је зграда сама по себи већ стара.

Места за гимнастику и игру завод нема.

Завод је на чисто занатској основи, и даје питомцима савршено занатско образовање.

Завод за васпитање деце Амрушево господарске зграде

б) Завод за васпитање деце задужбине К. М. Амруш у Клинча Селима

Овај завод са својим зградама и имањем је као неко лепо уређено летовалиште. Ту градска општина Загреб и шаље сваке године за време великог распуста по две, три групе загребачке деце на летовање. Ту има свих услова за пријатно летовање деце: модерна зграда за становање, велико двориште, башта и ливада, нарочита барака за борављење у кишно време и поток у дну завода, где се налази бетонрано купатило за децу.

Од железничке станице *Зденчина*, на прузи *Загреб—Карловац* стигне се за 10 минута по лепом друму клинчаселском на задужбинско имање *Амрушево*.

Већ издалека човек се диви заводским зградама и лепом воћњаку.

Завод има више зграда и имање, које се састоји из баште, ливада, воћњака, винограда, ораница и шуме, свега око 400 јутара.

У главној згради, која је подигнута 1930 године, налази се у приземљу управа завода, болесничка соба са купатилом, широк ходник, који се може сасвим затворити, да служи као биоскоп, велика трпезарија (благоваона) са једним предсобљем за прање руку и другим предсобљем за дељење јела, пошто се кухиња из оправданих разлога не налази у овој згради. Трпезарија служи и за свечаности и богослужење. Са друге стране ходника уђе се у две велике, зрачне и најмодерније уређене учионице, у собу за учитељицу и у амбуланту. На спрату је са сваке стране ходника по једно предсобље за гардеробу, у којем има сваки питомца свој орманчић за одело и рубље горе, а доле за обућу. Из сваког предсобља улази се са једне стране у умиваоницу са лаворима са топлом и хладном водом за прање горњег тела и са нарочитим коритима за прање ногу, а са друге стране у собу надзорног особља и у спаваоницу за питомце са по 50 кревета. На тавану суши се и чува рубље. У подруму налази се купатило са кадама и тушем, централно грејање, перионица, просторија за чишћење пипела; по 4 питомца имају свој прибор за чишћење у нарочитом орманчићу, просторије за оставу поврћа, воћа и подрум за вино. Свуда је прописно и довољно електрично осветљење, централно грејање; по собама су паркети; клозети су енглески.

У старом дворцу налази се у приземљу кухиња са потребним просторијама за припремање јела, пекарна са машицом за мешање теста и хладионица. На првом спрату налази се стан за управника завода и једна соба за госте.

Приземна кућа за послугу има 4 собе.

Стара војничка барака која је до 1930 године служила за дечји дом, употребљава се сада за радионице и борављење деце у време кише.

Около свих ових зграда простире се двориште где деца могу да се играју.

Господарских зграда има више. Ту се налазе штале за марву и коње, свињци, кокошарници, ковачница и столарница са собом у којој послуга једе и бави преко дана.

Иза господарских зграда налази се башта са клијалиштима, цветњаком и пчелињаком.

У дну завода тече поток Окичница, где се налази бето-нирано купатило за децу.

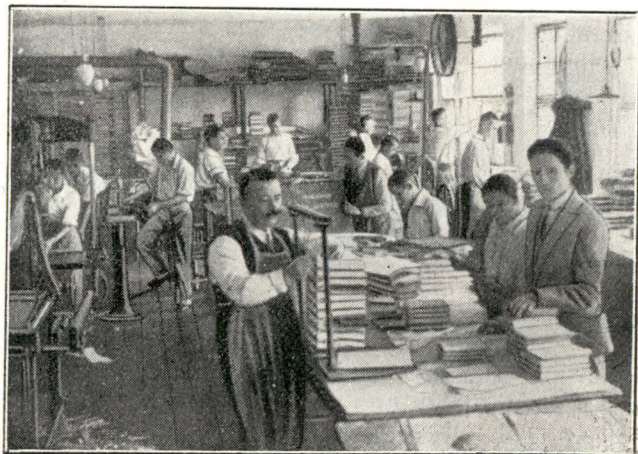
Око заводских зграда засађени су воћњаци са више од хиљаде воћака.

Све зграде и имање налазе се у узорном реду и кад би завод имао још и гимнастичку дворану, био би савршен.

* * *

Из овог упоређења зграда и имања појединих наших завода за васпитање деце и млађих малолетника, управе завода одмах ће видети, шта њиховом заводу недостаје да би потпуно одговарао својој одређеној сврси, и у чему њихов завод надмашује остале заводе, односно у чему се од њих разликује.

Уредбом о оснивању завода предвиђено је и која одељења треба да постоје у овим заводима.

Књиговезачка радионица у Дому малолетника у Београду

VI

Управа завода

Управници завода треба да су истакнута педагошка лица. Само педагог може да познаје и разуме душевни живот и развој морално угроженог и морално поквареног детета или младића, само педагог може да да корисна упутства за васпитање и образовање ове омладине. Управнике поставља Министарство правде у споразуму са Министарством просвете или обрнуто.

Управник *Бановинског завода за васпитање деце и млађих малолетника у Поновичама код Лишње* је *Стришар Албин*, учитељ, бановински чиновник VI групе. Он је већ 9 година управник завода.

Управник *Државног завода за васпитање деце у Пахинском* је *Рожић Владимир*, учитељ, чиновник Министарства правде VI групе. Он је већ 7 година управник завода.

Управник *Државног завода за васпитање млађих малолетника у Глини* је *Гавриловић Борђе*, директор гимназије, чиновник Министарства просвете III/1 групе. Он је већ 12 година управник.

Управница *Државног завода за васпитање женске деце и малолетница у Славонској Пожеги* је *Марија Данко*, учитељица, чиновница Министарства правде VI групе. Она је већ 14 година управница.

Управник *Дома малолетника у Београду* је *Милорад Никићевић*, учитељ, чиновник Министарства просвете V групе. Он је већ 22 године управник Дома, дакле од кад постоји завод.

Управник *Завода за васпитање деце у Клинча Селима* је *Малус Иван*, школски надзорник, чиновник Министарства просвете V групе и он је већ 10 година управник завода.

Дакле сви управници су педагози, који су стекли за време вишегодишњег рада у овим установама многа искуства, те са најбољим разумевањем и познавањем прилика управљају овим заводима. Савесно воде надзор и старају се о духовној и телесној нези питомаца и о њиховом образовању. дају упутства заводском особљу за све послове, који се предузимају у заводима, обраћају пажњу да се ради по прописима и правилницима реда и рада завода, тачно одржавају редовна и ванредна већа са наставницима-васпитачима, са стручним особљем и заједничка, и у највећем реду воде административне послове.

Управници добро знају за недостатке својих завода и предузимају све што је у њиховој моћи, да би се ти недостаци одстранили. Тако на пр. било би потребно да се у *Поновичама* и у *Пахинском* подигну нове главне заводске зграде, или да се садашње, ако је то уопште могуће, преудесе, да би одговарале васпитној сврси ових установа.

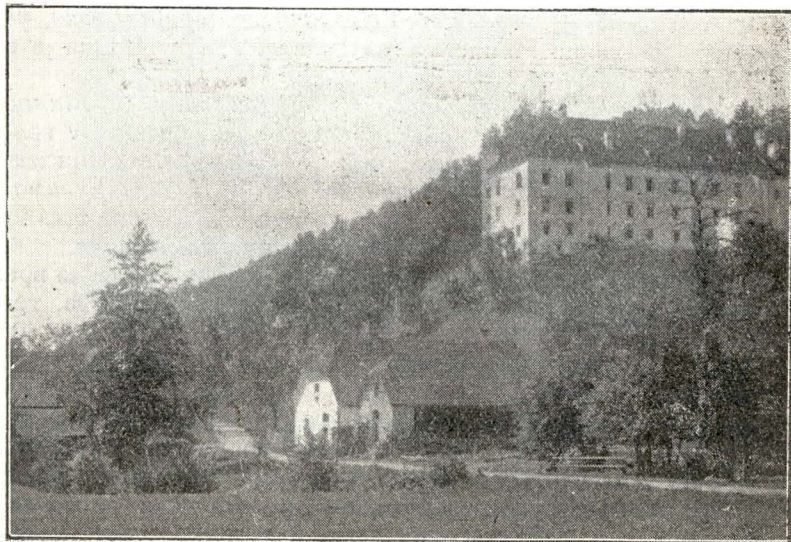
Дом малолетника у Београду треба преместити на погодније место на периферију града и дати му више ваздуха и зеленила.

Завод за васпитање женске деце и малолетница у Славонској Пожеги треба помоћи да дође до дворане за музику и гимнастику, а нарочито да би завод могао и продавати ванредно лепе и скупocene женске ручне радове, који сада леже као мртав капитал у заводском складишту.

Исто тако још је нерешено велико и важно питање старања о питомцима који се после васпитања и образовања отпуштају из завода. Управе завода у највише случајева немају никога на кога би се обратиле, да нађе место за отпушеног питомаца и да о њему даље води рачуна. Од преке је потребе да се оснује друштво за старање о отпуштеним питомцима ових васпитних завода.

И још једно важно питање много интересује све управнике завода, то јест питање наставника-васпитача морално покварене деце и малолетника. Какав треба да буде васпитач и на који начин треба да се врши избор васпитача. Ако васпитач није на своме месту, онда и најлепши и најбоље уређени завод и сва настојања управе завода не користе много.

О свима овим важним питањима биће реч у наредним главама.

Велјосед Поновиче код Лишњије где је смештен завод за вас. деце.

VII

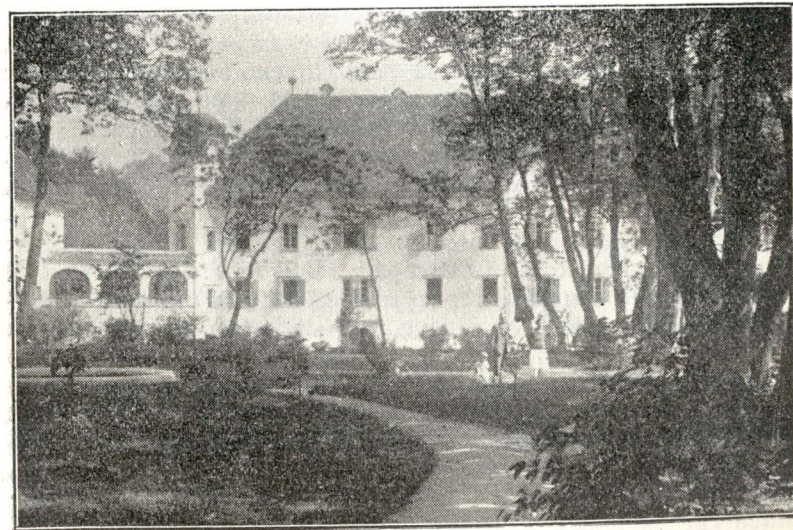
Особље

1) Наставници — васпитачи

Наставник-васпитач је најважнија особа у заводу. Његови задаци исти су као и задаци мајке у породици. Живот у заводу треба да замени живот у породици, који ова деца нису уживала, или је био тај живот такав, да је био за њихов душевни развој више штетан него од користи. Управник завода треба да замени оца, а васпитач мајку у тој великој породици са многобројном децом најразличитијих особина.

Укратко казано, главни и најтежи задатак васпитача је: наћи се и уживети се у улогу добре мајке.

Према уредби о оснивању и раду ових установа васпитач је духовни вођа својих питомаца. Он их упућује у примерном владању, лепом понашању и сваком добру. Он је одговоран како за сваког појединца тако и за успех целог свог одељења. Васпитач врши дужност наставника школе у заводу. Он даје упутства надзорном особљу и врши надзор над радом надзорног особља.

Лице главне зграде Велјоседа Поновиче код Лишњије

На једног васпитача дође 15 до 25 питомаца. Тај број деце, васпитач и надзорно лице треба да створе једну једнородну целину, јединицу љубави, трпеливости, искрености и доброте.

Васпитаче поставља Министарство просвете из редова учитеља народних школа. Сваки учитељ, који жели да буде постављен за васпитача у неком заводу, треба најпре да се пријави управи тога завода, која ће га упознати са свима дужностима и правима васпитача. Учитељ, који је поднео молбу за васпитача, поднео је тиме и изјаву да ће предано и савесно вршити тешку дужност васпитача. Ако учитељ нема интересовања и љубави за тај посао, боље је да не подноси молбу, а васпитач, који осећа да није дорасао за овај посао, најбоље за њега, за децу и за углед завода, да да оставку и да се врати на рад у народну школу. Није наиме сваки добар учитељ и добар васпитач морално покварене деце, него добар васпитач може бити само онај учитељ који има нарочито интересовање за васпитање ове омладине и искрену љубав према њој.

Интересовање за васпитање ове деце тера васпитача да се упозна са душевним устројством и развојем морално угрожене и покварене деце. Тешко је васпитачу наћи пут упознавања душевног развоја ове деце, јер ту наједанпут види, да оно знање из психологије и педагогије које је донео собом из учитељске школе, није довољно. Он види да се налази у средини деце која се разликују од нормално развијене деце, и ако то на први поглед није ни приметно. У заједничком животу у заводу, он опази да некоје дете, које може да учи и које може правилно да врши одређене послове, све ради без и најмањег осећања: задовољства, потребе, користи, доброте, несебичности, радости; или неће да ради, или никад не покаже нити најмање воље за рад. Понеко овакво дете као да нема никаквих осећања, никакве воље, као да су се кроз цео његов досадашњи живот развијале само његове слабе склоности, и као да му није нико свраћао пажњу на развој и последице добрих склоности, без којих ниједно дете не може да буде. Баш ова открића, то су она затворена врата, кроз која морају ићи и васпитач и дете, и само у том открићу налази се и кључ, којим се отварају тешка врата васпитања. Васпитач који се заиста интересује за васпитање морално недовољно развијене и дефектне деце побринуће се, да пре свега набави што тачније податке о развоју детета пре доласка у завод. Није довољан само онај званични акт, којим је дете упућено у завод. Мора се наћи и веза са васпитачима који су дете васпитали пре доласка у завод. Преко школа и општинских управа могу се добити важни подаци о детету. Сви ови подаци служе васпитачу као основа за његова даља посматрања. Васпитач уноси све те прикупљене податке у нарочиту свеску, коју је сам израдио за уношење података о развоју детета у заводу.

У ту свеску, у продужењу прикупљених података, васпитач уноси сва своја посматрања и зајажњања. Ту забележи како се дете понаша у игри, на послу, у школи, радионици, у башти, у друштву својих другова, према васпитачу, надзорном особљу, наставницима, мајсторима, управнику и осталима са којима долази у додир. Посматра како је дете расположено према друговима, наставницима, васпитачима, мајсторима, управнику итд. . . какво је његово расположење при раду у школи, у радионици и на пољу. Шта је повод несјалности и да ли се оне више пута јављају; колико времена траје неугодно расположење и како се ово изражава: немотивисано смејање, плач, измена у веселости и апатичности, лутање итд.

Даље посматра како дете изводи рад: темељито или површно, наједанпут или с прекидима, механички; упадљиво спор шемпо рада итд.

Каква је воља детета. Да ли је његово хшење разумно или нагонско, савладљиво или несавладљиво, необуздано, самовољно. Каква је дететова способности за одлучивање. Веома важно је посматрати сугестибилности детета. Верности његових исказа, да ли намерно или ненамерно изврће истину. Да ли има дете смисао за чистоту и ред.

Какав је карактер детета. Да ли је дете мирно или немирно, узбудљиво или равнодушно, осетљиво, тужно, лако или тешко раздражљиво. Упадљиве недостатке у карактеру треба објаснити у овом спису личних особина.

Поред овога васпитач и наставник треба да бележи неправилности које је опазио у делатности чула, и недостатајке, који се нарочито истичу у интелектуалном развоју детета. Ово су недостатци у пажњи, у сазнању и схватању, у памћењу, у машти, у мишљењу, у говору и у покретима.

Није довољно да васпитач или наставник своја посматрања забележи само са кратким изразима „несавршено“, „несталан“, „брз“, „тром“ итд. него треба да се наведе којом приликом је васпитач посматрао, и шта је опазио.

На основу оваквих посматрања васпитач донесе одлуку шта треба да се предузме у циљу васпитања и образовања питомаца. Све што васпитач предузме и све шта изради, мора предузети и урадити с љубављу за своје питомце. Васпитач мора бити свестан да је будућност његових васпитаника у његовим рукама. Његове одлуке треба да су озбиљне и подешене према способностима и особинама детета. За васпитача важи она чувена изрека Јулија Цезара: Броји до десет пре него што одлучиш или пресудиш! У васпитачу питомац треба да види онога човека — пријатеља свога, кога је можда више пута желео видети и кога је можда тражио у време невоље, али га нигде није могао наћи. Није имао пријатеља у родној кући, који би му казао, шта је добро и шта рђаво. Нашао је на улици „пријатеље“ који су

одобравали његове слабе особине и користили се њима. Више пута је желео да буде и он добар, да и он учини нешто, што би било од користи, па да се неби његова околина само љутила на њега, али нико му није казао на који начин то да постигне, а сам није имао јаке воље. Васпитач треба да је сада онај узор, који свако дете замишља и коме би се можда и ово несрећно дете желело приближити. *Васпитач мора знати дете уверити, да ипак узор-човек постоји и да може и оно још увек постати најбољи човек.*

Свињац Дома малолетника у Глини

Кад буде у овом мојем елаборату реч о васпитаницима и методу васпитног рада, ја ћу написати још нешто више о васпитном раду и о томе како васпитач треба да поступи. Сада ћу само још да наведем један пример, који је много поучан. У неком заводу питао сам васпитаче, како су задовољни са питомцима, могао сам да питам и питомце како су задовољни са васпитачима, јер међу њима треба да су искрени породични односи, али то нисам учинио из више разлога. Један разлог ћете наћи у овом случају. Васпитачи су ми свашта причали, можда чак и произвољне ствари, само да би ме уверили како им по некоје дете не ваља и какве муке муче са њим. Тражио сам њихове забелешке о посматрању дечјих особина и о васпитним мерама и средствима. *Васпитачи ми нису могли показати никаквих списа о личним особинама питомца.* Ипак један васпитач ми је показао неки испуњен образац из 1930 год., а други васпитач ми је показао неке најновије забелешке о васпитним мерама које су се употребиле у циљу побољшања

једног питомца. Ту стоји, да је тај питамац био више пута кажњаван укором, тежим радом и кућним затвором због тврдоглавости, пркоса и пакости. Терали га да ради, а он неће. Питамац је дошао у завод због скитарења, лењивости и крађе. Кад сам обилазио одељења нашао сам и то дете. Разговарао сам са њиме и питао га колико времена је у заводу. Одговорио је да је тек *месец* дана. Тек месец дана и већ кажњаван!

Шта да радимо? У оваком случају боље дати упутства васпитачима, него питомца казнити. Да ли разумеју васпитачи шта значи, после вишегодишњег скитарења и нерада, за дете навикавање на уредан живот у заводу и на рад? Истина је, да се ови заводи сматрају као установе за принудни рад, али то не значи да васпитач мора терати дете на рад, него његов је задатак васпитати дете да оно хоће да ради. Али како да се то постигне! На тај начин да се детету на основу његовог *нагона саморадне и слободног избора рада* у zgodним приликама инјицира *начело моралног самоваспитања* које од принике гласи: „Не, ти *мораш* то радити, јер ти *шреба* да то радиш“ него „ти *мораш* то радити, јер ти сам тако *хоћеш*“.

На њиви у Дому малолетника у Глини

Васпитаче, који раде у заводима за васпитање деце и малолетника је скоро све поставило Министарство просвете на основу Уредбе о васпитању деце и млађих малолетника.

1) У Бановинском заводу за васпитање деце у Поновинама код Лишње постављена су три учитеља васпитача. Два

је поставило Министарство просвете, а једнога банска управа у Љубљани.

2) У Државном заводу за васпитање деце у Пахинском има два наставника васпитача, један на буџету Министарства просвете и један на буџету Министарства правде.

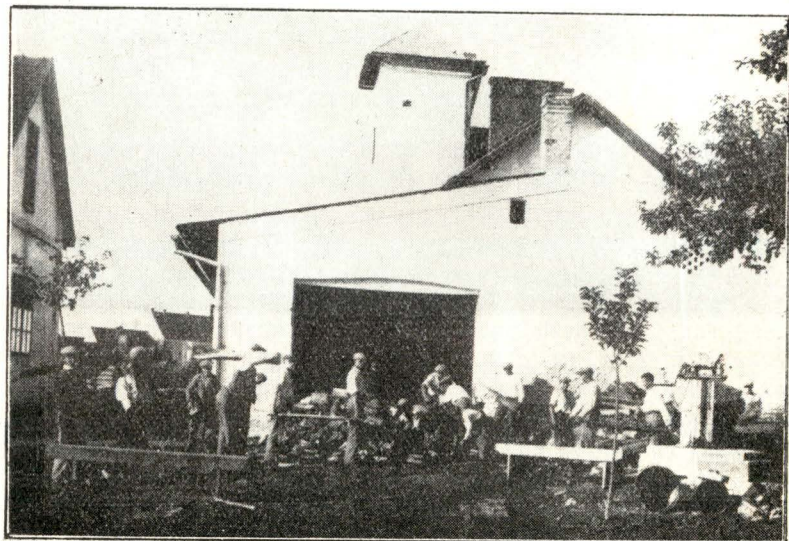
3) У Државном заводу за млађе малолетшнике у Глини ради пет наставника-васпитача, један на буџету Министарства правде, а четири на буџету Министарства просвете.

4) У Државном заводу за васпитање женске деце и млађих малолетшница у Славонској Пожеги има једна учитељица-васпитачица, постављена од Министарства просвете.

5) У Дому малолетшника у Београду има три учитеља-васпитача, које је поставило Министарство просвете.

6) У Заводу за васпитање деце Амрушево-Клинча Села има два учитеља-васпитача које је поставило Министарство просвете.

Од ових васпитача, који сви по својим индивидуалним способностима раде савесно, желе и труде се, да би постигли што бољи успех, ипак се неки одликују тиме што су већ дошли до сазнања да за васпитни рад у заводу није довољно само знање које доноси учитељ собом, него треба да се кроз цело време усавршава и допуњује своје знање читањем књига и посматрањем деце у заједничком животно са њима. Некоји опет могу да служе као пример како се могу деца физички васпитавати и у оваквом заводу, који као зграда нема могућности за гимнастичке вежбе. Тако су на пр. сва деца једног оваквог завода активни соколићи и активно учествују на соколским вежбама и излетима. Олет су други васпитачи сами

Стругане дрва у Дому малолетшника у Глини

решили питање набављања учила за познавање природе. Многи учитељ народне школе па и многи васпитач у овим заводима жали се, да школа или завод нема никаква учила, те да је због тога сваки озбиљнији рад онемогућен. Ево савесног васпитача, он иде са децом, или сам у шетњу и ту уме да нађе све што му је потребно за васпитну наставу у школи и још више.

Много више дакле мора да ради васпитач деце у овим заводима, али он и прима за тај већи и напорнији рад стан и храну у заводу, њему се броје у пензију две године за три, а V групу може да добије одмах после навршене треће године службе у VI групи.

2) Надзорно и стручно особље

а) Надзорно особље

Сваком васпитачу додељено је по једно надзорно лице. Надзорник мора бити у свако доба уз своје питомце кад они нису запослени у школи или радници. Он ради по упутству и под надзором васпитача.

Већ из овога види се да је надзорна служба васпитног значења и према томе најбоље би било ако би и надзорници били педагошко образована лица. Пошто то није увек могуће, постављају се у нашим заводима за надзорнике деце лица која немају педагошку спрему, али која су ипак толико образована да могу схватити озбиљност и важност надзорне службе коју врше. Све шта важи за васпитаче, важи и за надзорно особље, јер за право они су исто тако васпитачи за оно време, кад васпитачи нису присутни. И од надзорника се тражи пре свега велика душевност у опхођењу са питомцима, која му помаже да правилно оцени разне и непријатне догађаје из живота питомца у заводу, и да о њима савесно, тачно и у доброј мери извештава васпитача или управника.

Надзорно особље поставља она власт, која завод издржава; Министарство правде, бановина или општина.

1) У Бановинском заводу за васпитање деце у Поновицама код Лишце врше надзорничку дужност два лица, која је поставила банска управа.

2) У Државном заводу за васпитање деце у Пахинском постављена су три надзорника на буџет Министарства правде.

3) У Државном заводу за васпитање млађих малолетшника у Глини врше надзорничку службу 2 званичника и 3 дневничара, које је поставило Министарство правде.

4) У Државном заводу за васпитање женске деце и млађих малолетшница у Славонској Пожеги раде две надзорнице, које је поставило Министарство правде.

5) У Дому малолетника у Београду врше надзорничну службу два дневничара (служитеља) постављена од Управе Дома.

6) У Заводу за васпитање деце Амрушево у Клиича Селима има један надзорник деце на буџету општине града Загреба.

Пољски радови у Заводу за васпитање деце у Пахинском

б) Стручно особље

У право стручно особље убрајају се: а) наставници за теоријска стручна знања у заводским занатским школама и б) мајстори за поједине занате или стручни занатски учитељи.

а) Наставници занатских школа

Дужност наставника за теоријска знања у занатским школама је да дају својим ученицима прописно теоријско знање из језичних и меркантилних предмета и из стручно обртног цртања. Заводске стручне занатске школе спадају под надзор Министарства трговине, које наставнике поставља као сталне или као хонорарне.

Наставници заводских занатских школа могу бити лица која су исто временом и наставници завода, те имају поред учитељске спреме још и нарочиту спрему за учитеље занатске школе. Овакве наставнике има на пример *Завод у Поновичама код Лишње*, само да тај завод још данас нема своју

занатску школу, него похађају некоји малолетници занатску школу у 3—5 км. удаљеној варошици Литија.

И у *Пахинском* похађају малолетници занатску школу у блиској среској варошици Ивањец.

У *Заводу у Глини* предају у занатским одељењима језичне и меркантилне предмете заводски наставници, а стручно цртање за поједине занате сами мајстори. Завод у Глини има одељење за теоријску наставу из пољопривреде, коју одлично предаје економ, стручни учитељ за пољопривреду.

Само у *Женском заводу у Славонској Пожеги* постављене су две стручне учитељице женског ручног рада које истовремено предају теоријска знања и практично оспособљавају питомице. Ове учитељице су свршиле Вишу женску занатску школу и поставило је једну Министарство трговине, а другу Министарство правде.

У *Дому малолетника у Београду* поставило је Министарство трговине два хонорарна наставника из редова професора за теориску наставу у занатским школама. И ту стручно цртање за поједине занате предају мајстори.

Завод за васпитање деце Амрушево у Клиича Селима шаље децу по свршеној основној школи на занатску обуку у Загреб или преко „Хрватског Радише“ унутрашњост разним мајсторима.

б) Стручни занатски учитељи

Дужност је стручних занатских учитеља, како Уредба назива заводске мајсторе за поједине занате, и њихових помоћ-

Доручак у Заводу за васпитање женске деце у Славонској Пожеги

ника, да у одређено време оспособе своје ученике у занату како би ови с успехом могли положити помоћнички испит и по изласку из завода били способни да сами зарађују средства која су им потребна за њихов опстанак.

У свима нашим заводима осим Дома малолетника у Београду постављени су мајстори као стручни занатски учитељи од Министарства правде, бановине или општине.

У *Бановинском заводу у Поновичама код Лиштије* постављени су ови мајстори: један кројач, један обућар и један столар.

У *Државном заводу у Пахинском* раде један обућарски и један кројачки мајстор и један вртар.

У *Државном заводу у Глини* постављени су као стручни занатски учитељи: један столар, један књиговезац, један кројач, један обућар, и један економ. Сви ови мајстори раде већ више година у овом заводу, они врло добро познају систем и сврху рада у овим установама, те не врше само своју дужност у радионицама него се нађу при руци свуда где могу са својим способностима помагати васпитни рад и општи напредак завода. Стручни учитељ за кројење је истовремено и учитељ гимнастике у заводу и у Соколском друштву у Глини.

У *Државном заводу у Слав. Пожеги* нема мајстора. Овде раде само две стручне учитељице занатске школе. Управа завода баш мисли о томе шта би било боље за женски завод: или само стручна занатска школа са наставницама за занатске школе, или радионице са мајсторима и општа занатска школа за ученице (шегрте). Свакако ће за овај завод бити најбоље радионице са општом занатском школом, по угледу на Дом малолетника у Београду, што и одговара прописима о оснивању и раду завода за васпитање малолетница.

У *Дому малолетника у Београду* држе заводске радионице мајстори на своје име и у својој режији. Они су под уговором. Радње су на име мајстора протоколисане. Примање, отпуштање и плаћање радника иде на терет мајстора. Радионице су уређене по Закону о радњама. Управа Дома има васпитни надзор и дисциплинску власт у својим рукама.

У *Заводу за васпитање деце Амрушево* нема стручних занатских учитеља, пошто то још није било потребно.

3) Остало стално особље и послуга

Заводи могу имати рачунско и економско особље које прибира приходе завода и врши издатке по наредби управника и које се стара о исхрани и рукује инвентаром завода.

Исто тако заводи морају имати потребан број послуге: болничара-ку, куварицу, праљу, вратара, служитеља итд.

Ако имају заводи услове, потребни су и наставници вештина и уметности.

Ово особље поставља се према потреби на буџет Министарства правде, бановине или општине.

Бановински завод у Поновичама код Лиштије има једног административног чиновника и једну болничарку, другог особља и послуге завод нема, јер се за исхрану брине управа велепоседа Поновиче, која се налази у истој згради.

Државни завод у Пахинском има једног благајника, који је свршио трговачку академију, једног административног чиновничког приправника, једног куvara и два служитеља.

Државни завод у Глини има једну куварицу, два званичника и три дневничара који врше и надзорничку службу.

Државни завод за женску децу у Слав. Пожеги има једну куварицу и једног кочијаша, који је једино мушко лице у заводу.

Дом малолетника у Београду има једног благајника, једног болничара, студента медицине, једну куварицу и њезину помоћницу, једну праљу, њену помоћницу и два служитеља.

У *Заводу за васпитање деце Амрушево* постављен је потребан број послуге и куварица.

4) Хонорарно особље

У смислу Уредбе о раду у заводима за децу и малолетника поставља се хонорарно особље према погребима за извесне службе. У ово спада:

- 1) лекар, а по потреби и његов помоћник,
- 2) наставници за музику, певање, гимнастику и др.
- 3) наставници за поједине предмете у школама у колико то не предају сами васпитачи-учитељи завода и
- 4) свештеник.

У заводима за васпитање деце и млађих малолетника у нашој држави раде срески лекари као хонорарни лекари, само у *Дому малолетника у Београду* раде хонорарно нарочити лекар и његов помоћник. Науке о вери предају хонорарни свештеници. Поред овог хонорарног особља раде у *Дому малолетника у Београду* два професора као хонорарни наставници за научне предмете у занатској школи, а *Завод за васпитање деце у Клинча Селима* има и хонорарног наставника за певање и музику.

VIII

В а с п и т н и ц и

Већ из историјских података о развоју завода за васпитање деце и млађих малолетника, а нарочито у глави о врстама ових завода сазнали смо каква деца и омладина долазе и ко их упућује у ове васпитне заводе, још тачније ће нас о томе поучити статистички подаци о деци и млађим малолетницима који се објављују у овој глави.

Великом броју ове деце, која би, ако неби дошла у завод, пропала и од којих би друштво имало само штету, а никакве користи, васпитањем у заводима омогућило се да могу сами да зараде свој хлебац. Пошто сваки завод даје питомцима могућност да се оспособе за неки занат, из сваког завода изишао је већ велики број занатских помоћника: кројача, обућара, столара, књиговезаца, слагача, шваља, кухарица и вртара.

Питомци који су били из завода отпуштени као морално и интелектуално васпитани и оспособљени за неки занат, не забораве сасвим на завод где су примили услове за добар живот. Многи питомци који су отпуштени из завода у контакту су са заводом, јављају се од згоде писмено интересујући се о приликама које владају у заводима. Неки опет обићу о већим свецима или другим приликама завод да освеже старе успомене. Сви се ти питомци радо сећају свих могућих прилика и неприлика које су им се десиле за време њиховог боравка у заводима.

Некоји питомци који су изучили занате у заводима, основали су доцније своје радионице, где раде и лепо напредују.

Неки који су у заводима почели учити занат, наставили су га напољу и довршили.

Многи су са свршеним занатом или са неколико разреда гимназије пошли у подофицирске школе свију родова војске и морнарице, те су постали добри подофицири.

У неким заводима *Глини, Клинча Селима* похађају питомци и средње школе. Средњошколци који су отпуштени из завода, или су наставили школовање, или су нашли намештење као приватни или као државни чиновници.

Има питаца — нарочитих типова, скитница, који и по више пута побегну из завода. Ови питомци се не јављају и о њима заводи немају података.

О С О Б Љ Е

Табела број 1

Текући број	НАЗИВ Завода за васпитање деце и млађих малолетника	С Т А Л Н О										ХОНОРАРНО							НАПОМЕНА
		УПРАВНИК	НАСТАВНИК — ВАСПИТАЧ	НАДЗОРНИ	БЛАГАЈНИК	ЕКОНОМ	СТРУЧНИ ЗАНАТСКИ УЧИТЕЉ — МАЈСТОР	НАСТАВНИК ЗА- НАТСКЕ ШКОЛЕ	НАСТАВНИК ВЕШТИНА	КУВАРИЦА	БОЛНИЧАРКА	ПРАЉА	СЛУЖИТЕЉ	ЛЕКАР	ЛЕКАРСКИ ПОМОЋ.	НАСТ. ВЕШТИНА	НАСТАВНИЦИ ЗА ПОЈЕДИНЕ ПРЕДМЕТЕ	СВЕШТЕНИК	
1	Поновиче	1	3	2	1	—	3	—	—	*	1	—	—	—	—	—	—	1	* Завод добија средства од учрвене земљиштања Поповиче
2	Пахинско	1	2	3	1	1*	3	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	1	* Мајстори врше и надзорничку службу
3	Глина	1	5	5	1	1	5	—	—	—	—	5*	1	—	—	—	—	1	* Служитељи врше и надзорничку службу
4	Слав. Пожега	1	1	2	*	—	—	—	—	—	2	—	1	—	—	—	—	2	* Управница врши сама све послове
5	Београд	1	3	2	1	—	*	—	—	—	2	2	1	1	—	2	—	1	* Рапонице у заводу су у приват. ружмака
6	Клинча Села	1	3	1	*	*	—	—	—	—	2	4	1	—	—	—	—	1	* Управник врши сам све послове. У заводу има и једна шваља која није за децу
СВЕГА		6	17	15	4	2	11	2	1	7	1	4	14	6	1	1	2	7	

Редни број	СТАТИСТИЧКИ ПОДАТЦИ О ДЕЦИ	ЗАВОДИ ЗА ВАСПИТАЊЕ ДЕЦЕ						
		ПОНОВИЧЕ	ПАХИНСКО	ГЛИНА	С.Л. ПОЖЕГА	БЕОГРАД	АМРУШЕВО	СВЕГА
1	Стање питомаца почетком месеца септембра 1932 — — — — —	51	40	109	48	145	100	502
2	Примљено нових питомаца — — —	6	17	16	5	—	6	50
3	Оставило завод — — — — —	3	1	7	7	44	8	70
4	Стање питом. на дан прегледа I-III-1933	54	56	118	46	101	107	482
5	Питомци који су напустили завод, отишли су на занат — — — — —	2	—	—	—	31	3	36
	на даље школовање	—	—	1	—	—	—	1
	кући	—	—	1	7	—	5	13
	непознато	1	—	5	—	3	—	8
	умро	—	1	—	—	1	—	2
	преведено у завод за поправљање условно отпуштено по § 451 к. з.	—	—	—	—	1	—	1
6	Доба питомаца (види број 4) до	—	—	1	—	—	48	49
	10 година живота	—	—	—	—	—	—	—
	14 " "	22	40	20	8	15	54	150
	17 " "	18	16	50	16	36	4	140
	више од 17 " "	14	—	47	22	50	1	134
7	Очево занимање, (мајчино код незаконите деце):	—	—	—	—	—	—	—
	државни службеници	10	3	14	1	9	1	38
	приватни "	—	4	10	—	1	1	16
	земљорадници	8	8	30	7	29	—	82
	занатлије и трговци	9	11	22	2	36	2	82
	радници	27	28	35	7	26	65	188
непознато	—	2	7	—	—	—	9	
	служавке, куварице	—	—	—	29	—	38	67
8	Питомци су законита деца с обадва родитеља:	—	—	—	—	—	—	—
	родитељи живе заједно	10	26	37	10	29	24	136
	родитељи живе растављено;	3	4	8	1	7	3	29
	без оца	14	7	22	5	43	30	121
	без мајке	9	3	13	7	12	9	53
	без обадва родитеља	6	3	10	9	10	16	54

Редни број	СТАТИСТИЧКИ ПОДАТЦИ О ДЕЦИ	ЗАВОДИ ЗА ВАСПИТАЊЕ ДЕЦЕ						
		ПОНОВИЧЕ	ПАХИНСКО	ГЛИНА	С.Л. ПОЖЕГА	БЕОГРАД	АМРУШЕВО	СВЕГА
	Питомци су незаконита деца са животом мајком без мајке	10	13	27	7	—	16	73
		2	—	1	7	—	9	19
9	Питомци су по народности :	—	—	—	—	—	—	—
	Југословени	54	55	118	46	84	107	464
	Немци	—	1	—	—	4	—	5
	Руси	—	—	—	—	3	—	3
	Маџари	—	—	—	—	3	—	3
	Турци	—	—	—	—	5	—	5
	Арнаути	—	—	—	—	2	—	2
10	Питомци су учили пре доласка у завод	—	—	—	—	—	—	—
	основну школу непотпуну	46	41	26	28	18	—	159
	основну школу потпуну	4	2	81	15	62	—	164
	средњу или грађанску школу никакву школу	1	—	10	1	13	—	25
		3	13	1	2	8	107	134
11	Која је власт упутила дете у завод ;	—	—	—	—	—	—	—
	Градска сиротињска поверенства	—	17	41	17	2	107	184
	Срески судови као старатељска власт	40	39	56	9	10	—	151
	Срески судови на темељу осуде	6	—	19	20	29	—	74
	Окружни судови	—	—	—	—	44	—	44
	Општине и полиција	4	—	5	—	11	—	20
	Управе школа	2	—	—	—	—	—	2
	Хумана друштва	1	—	—	—	1	—	2
Родитељи	1	—	—	—	—	—	1	
	Завод за поправљање у Пожаревцу	—	—	—	—	4	—	4
12	Питомци су упућени у завод због :	—	—	—	—	—	—	—
	сиромаштва и угроженог моралног развоја	—	—	—	—	—	107	107
	занемареног кућног васпитања, скитања, крађе, ненормалног понашања	54	56	116	46	101	—	372
	силовања и друго	—	—	2	—	—	—	2
13	Колико питомаца је било од почетка до 1933 у заводу	од 1910 год	—	—	—	—	—	—
		503	195	1036	187	380	362	2664

У статистичким подацима поменусмо да се питомци упућују у заводе за васпитање због занемареног кућног васпитања, скитања, крађе, неморалног понашања и других сличних недела.

Општи подаци о животу питомаца пре ступања у завод, које примају заједно са васпитаницима управе завода, обично гласе: Родитељи слабог материјалног стања, принуђени радом, нису имали нити времена нити могућности да се посвете својој деци, те је њихово васпитање остављено улици. Деца без надзора скитају, а да би задовољила своје жеље одају се крађама, због којих дођу у заводе.

Васпитачи, како смо већ раније напоменули, могу за време васпитавања прикупити о развоју и подухватима васпитаника тачније податке, преко општина, мајстора и управа школа, где су се пре доласка у завод питомци васпитавали и образовали.

Али ако васпитач уме да задобије поверење својих васпитаника, онда може добити и од деце и оне податке о њиховом животу, који ће да му послуже као упут за васпитање појединца.

Згодном приликом, после неког догађаја или разговора о прочитаној вести у новинама или причи, васпитач каже деци, нека и она напишу нешто из свога живота. Али оно што ће написати треба да је искрено и потпуно слободно написано без бојазни од некаквих последица, којих ни у ком случају не сме бити.

Дечје радове овакве природе васпитач не сме гледати кроз наочаре натмуреног граматичара, јер неће на тај начин никад доћи до онога, што жели, наиме, да му деца буду искрена, поверљива и слободна у причању својих доживљаја. За увежбавање граматике народног језика васпитач ће да нађе других подеснијих прилика, а ови дечји писмени радови треба да са свим својим грешкама послуже васпитачу као помоћ у одабирању васпитних средстава.

У овим дечјим исказима васпитач, који уме да гледа, видеће у начину причања упливе који су имали доживљаји на развој детета, упознаће се са околностима, које су натерале дете на извршење недела, а на основу грешака у реченицама и заступности реченица упознаће и разне неправилности у душевном развоју детета.

Да видимо, како и шта причају ова деца о своме животу пре доласка у завод:

1) „Кад су ме моја мајка одгодјили и подигли на ноге, растао сам даље. И кад сам напунио 6 годину, уписали ме мајка у школу у селу П. Неколико дана радо сам ишао у школу. Али после недељу дана, почео сам да се скитам и то све више. Највише пута сакрио сам се у цбуње крај друма и чекао сам да

дођу другови из школе, онда смо ишли заједно кући, мајка су ме питали, да ли сам био у школи и ја сам казао да сам био. И мајка су веровали!

Али кад су сазнали, водили су ме у школи, и сам их успут молио, да ми је нужда и онда су ми дозволили и јасам побегао.

Кад сам све више растао, био сам и све више злобан.

Неког дана по подне ишао сам до нашег комшије, успут сам морао ићи и у млин. Напољу пред кућом играле су се две девојке и кад сам дошао тамо, оне су ме молиле, нека идем у кућу и нека има донесем хлеба. Ја сам има казао нека остану напољу, ја ћу им већ донети хлеба. Ишао сам у кућу. Кад сам дошао у собу видео сам сат, најпре сам узео сат, онда сам брзо одрезао хлебац и изашао на поље, дао га девојкама и отишао даље.

Кад сам се вратио кући лагао сам мајци да сам сат нашао.

Скитао сам се најрађе у шуми.

Некога дана мајка су ме опет водили у школу и опет сам побегао. Неко време сам чекао у цбуњу као нека лија, и кад су сви отишли отишао сам и ја у млин. Тамо су ме питали зашто нисам ишао у школу, ја сам лагао да наш разред нема школе. Они су веровали и остао сам код њих до вечера, Кад су били ови на пољу, узео сам из прслука који је висио на зиду, 310 динара, кад се смракавало, отишао сам кући, успут сам купио у дучану разне ствари, кад сам дошао кући дао сам мајци што сам купио, Мајка су ме питали, где сам све то добио? Казао сам да ми је дао један странац зато, што сам му терао коње.

Идућег дана морао сам опет ићи у школу, а сам опет побегао.

Увече кад сам седео са овим грехом код топле печи на једанпут један куцне на врата? Жандари су! Казао сам пун страха мајци и ја сам дрхтао од страха.

Жандари су дошли у кућу и питали су ме: Где су паре? ја сам казао: какве! и тако су ме испитивали да сам морао дати, и тако сам дошао у Завод.

2) Ја се сечам када је мој отац дошао из рата, а ја сам стајо на једној клупи, а клупа се наглу окрене и ја сам пао, а отац ме је дигао, али је било већ касно када сам већ из ганијо руку. Мој отац је за време рата шверцаво разно робу и нагло се обогатио, али после преокрета се почео да свађа са једним учитељем ради једнога пута, па онда више није хтео да подноси ту свађу, онада је цело имање продао и

отишли смо за К. као венцелири, а од тада смо почели да сиромашимо. После године дана ми смо отишли на З. и у З. смо купили кућу. О тац је почео да по мало пије, и да гњави нас. Од тога дана сам ја почео да бегам од куће и да крадем, од тога дана сам почео да идем странпутицом.

После настане бегане од куће, хапшења и неваљалства и су ме дали у овај Дом тоје моја среча, јер сам на учију да пишем и читам. Када сам дошао у овај Дом, прво да мије мајка умрла а после мије, стрица вос прегазлио, тако сретан и несретан. У овоме Дому.

3) Рођен сам 1917 у М. Мој живот је теко следеће: кад сам напунио 6 год. и ступио у 7 год., а у најбољем животу, морао сам поћи у основну школу да би добио душевно васпитање, које ми је потребна него ишта друго. I, II и III разред прешао сам са књигама. Цело то време прошло ми је као у рају, док почетком IV год. мене отац да на занат, да се неби скитас и губио време. Када сам ступио на занат, био сам у IV раз. осн. школе, јер је отац хтео да будем на занату који сам ја сам изабрао, „столар“. После два месеца од мога ступања на занат, дође за мене „тужан“ и „црн“ дан, којег немогу заборавити, ни до моје смрти. Био је то пролетни дан, са slabим и топлим ветром. Тај дан прошао ми је као и сви остали, увече вечерали смо и легли. Када сам се пробудио видео сам да ми је донето одело и ципеле које сам носио само недељом, у то је наишла и сестра која ми је рекла да се обучем, и да пођем са њом. Када сам се обуко и умио, одвела ме је сестра у собу где сам видео оца положеног на сто, како непомично лежи, а мајку поред њега како тужна спуштене главе клечи.

После свршеног испита основне школе, био сам стално на истом занату, ди сам био и пре несвршене школе.

После дужег времена почнем да молим мајку да ме пошаље у Београд, да научим занат, које ми је и успело после дужег мољакања. Када сам отишао у Београд код кума, седео сам неколико дана док ми није нашао столарски посао, као ученику, ди сам имао 70 дин. недељно. То место ди ми је кум нашао јесте фабрика Л., ди сам био 3 месеца. Једне лепе суботе кад сам примио плату 70 дин., отишао сам на Калимегдану одакле се више нисам ни враћао у фабрику. После извесног времена, укаже се мени једна згодна прилика, да ступим у циркусу, „Илузија, змија са девојачком главом“. Посла сам се брзо прихватио и био

сам спретан у томе. Али не могу да кажем, да сам се ма у чему добром поучио и васпитао. Само могу да кажем, да ми се тај живот допао, да сам се добро хранио и да сам имао доста уживања у њему. У циркусу сам био 3 године. Тако једног дана одем ја кући, у мисли да се опет вратим у циркус. Али пошто ме од куће нису пустили, морао сам да останем тамо и да радим.

После извесног времена почео сам да крадем. Тако једнога дана, баш на ђурђев дан, украо сам један пар одела, због чега сам и дошао у Дому.

4) Ја сам рођен децембра 1916 год. у селу Р., имам оца, маћиху 3 брата и две сестре. Мајка ми је умрла још 1915 год. Отац ми се оженио по други пут 1919 Кад је дошао из рата, он се оженио узео је девојку она је била сувише млада и родила четири сина и једну кћер, па 1927 год. најстари син јој је умро после је њима било криво па су чак и мене омрзли и почели да ме јуре и бију, ја сам се крио и почео сам да бегам од куће, они су ме били и враћали али после је било доцкан, јер су ме већ застрашили и после није било вајда, јер сам се био покварио. Неко време служио сам по селима па сам почео опет да се враћам кући али су ме мање мрзели а и ја сам их боље слушао. Неко време био сам код куће пасам отишао у С. и нисам се више враћао, тамо сам учио шлосески занат. Био сам свега 6 месеци. После сам напустио и тај занат. Пасам после икс времена био без посла и скитао сам по С. Тако скитајући по вароши дођем у једну кафану и ту се погодим да радим ко кафекувар и ту сам био око 7—8 месеци. Кад сам отишао од тога газде онда сам остао без посла и пошто нисам имао никаквих исправа паосам у затвор због некаквих грешака и суд ме упутио у завод за васпитање.

5) Рођен сам 1917 г. тада нисам знао ништа јер сам био мали када сам одрастао онда сам пошао у школу биломије 7 година I разредсам учио са добрим успехом кадасам прешао у II разре учијосам са мржњом почосам да бегам од школе а после извесног времена и од куче родитељисуме тражили касу ме нашли једвасуме натерали у школу из ућијосам III и IV разред и почосам дасе мангупирам по улицама док ме није наша полиција и одвела у затвор тада сам се научио мангупским животу такосам потуцо док ме једног дана опет није уватила полиција и довела у Дом малолетника.

6) Од како сам сазнао за себе, то је било у ратном

времену када је било све у бегу. Мајка ми је била доста у незгодном стању, пошто ми је отац, био у рату, ја сам се у оно доба са мајком доста рђаво пролазио, пошто је мајка једва могла да заради себи кору хлеба коју је морала да самном дели. Доцније дошо ми је из рата и отац кога ја у ствари и нисам познавао, када је дошо ја сам казо бегај од давде ти ниси мој отац. Доцније сам пошо у основну школу где сам добро прошо за сва четири разреда. Пошто сам свршио школу отац ме је дао у једној кафани да будем пикула (келер) имао сам награду од 150 дин. месечно, ову зараду ми је отац увек презадужио за ракију и вино које је пио одвише, пошто ми то није било право то понашање оцево почео сам да бегам од посла, отац ме је гонио и туко стално које ме је дотерало до неваљалства. После тога служења у кафани отац ме је дао на јорганџијски занат, ту сам провео 3 године као шегрт а доцније сам био ослобођен као калфица, и добијао од дотичног мајстора 1500 дин. годишње. Али када је истекла година мајстору дође мој отац и затражи од мајстора да му да моју зараду за прву годину дана, али мој мајстор да моме оцу 800 дин. и каже да ће ресто чека а у исто време ме отпушто, ресто новаца нисам ни добио што сам био и тражио али ипак нисам добио.

После тога сам радио по кућама јорганџиски поса за који сам добијао добру награду али и то није било дуго, кад нисам имо посла дошло је најгоре, отац није хтео да ме трпи а да не радим, отераво ме је од куће ја нисам имо другог средства но да крадем. У томе послу није било дуго, онда су настали најгори дани за мене отац је још горе поступио са мном да сам усред зиме морао да спавам испод стреје на снегу, то ме је натерало да сам отишао у биоскопу где сам помогао те сам добио храну у стан на крају једне галерије у чошку код фуруне.

После тога сам извршио крађу због које сам дошо у Дом.

7) Рођен сам 1913 год. у К. Школу основну сам изучио кад ми је било 10 год. и као добар ђак пошао сам у гимназију. Из почетка ми је било мало теже, јер сам морао одбацити игру а то време употребити за учење. Први сам разред завршио са врло добрим успехом. Уписао сам се након тромесечног ферја у други разред, и њега сам такође добро учио али сам успех имао добар на крају год. Затим сам провео ферје у игри и задовољству, одморен за почетак школског рада. У трећи разред сам се уписао у нади

да поправам бољи успех. Али на крају године добијем слаб успех из једног предмета, те сам морао цело ферје провести у учењу. Кад сам поправио слаб успех августа месеца, уписао сам се у четврти разред. Тудио сам се да више небих имао 12 месеци сталног учења, њега сам завршио са добрим успехом, а малу матуру сам такође положио са добрим успехом. И тад боље осећах у ферју, безбрижно ми протече ферје и ја се уписах у пети разред, добро сам се тудио, боље него икад до тад али пред крај школске године, 25 до 26 дана, дођох у сукоб са наставником латинског језика, сам се чудим шта учиних у разјарјености за једну особу из моје учионице. (Пуцао је на професора и ранио га). Ја сам пао у један велики доживљај и велику промену живота за то бих судски кажњен и сматран за недовољно васпитаног, бих упућен у завод за васпитање, где се сад налазим.

8) Рођен 19116 год. када сам стигао за школу Мајка ме је уписала у школу. За школу нисам имо вољу стално сам бего из школе књиге сам остављо по старим зградама а ишо сам са друговим по виногради по воћњацима и крао ситнице а после сам отишо и на крупно после су ме дали на занат браварски ја сам почео добро да учим занат и све ми ишло од руке али ме нађу на плажу неки мангупи и пропали типови они су ме лагали и причали како се краде и вади из џепа и разноврсне крађе ја сам гледо свакако да избегнем од тих невољника кад год су ме нашли на улици кад сам ишо послом они су ме викали да идем сњима јер што ћу да се мучим на занат ја сам најзад морао поћи тако сам крао сњим а после и сам улазио сам људима по куће кроз отворен прозор а после сам и обио куће и дућани после сам почео и да вади из џепа тако кад је дошо циркус клуцки ја сам дошо на станицу видо сам силан народ како гледа разне животиње и тада ја сам почео да радим свој поса једном сам извуко 120 дин после сам прешо са друге стране и опет сам почео да радим тако сам извадио једном господину извуко новчаник са 450 дин ја сам узео и почео да бежим ка сам дошо код магацина ја сам се окрено да видим шта се ради ја сам видо како се дере онај што сам му

Ја кад сам видо то ја сам почео да бежим Жан-дари ми двојица један од ове стране а други са друге стране тако сумене у ватили и отерали у комерсијат тамо суме почели чешљати и испитивати одакле сам шта сам они су ме одатле спровели управу и одатле сам био на суђење и пуштен после сам отшо у П.

тамо сам обио једну кућу унутра сам узео један пар црног одела после сам отишо у једно сопче тамо сам нашо у један куфер једну ташну и у њу је било два златна и два сребрна прстена и једна огрлица Затим сам отишо у кујну тамо сам нашо неки паприкаш и најесам се доб и обуко после сам отишо кући неки човек кад сам прескако плот он ме је спазио и тако се некако дознало да сам ја био извршио ту крађу ода суме у ватили и отерали у Затвор тако сам био 7 месеци у Затвор поди истрагу после сам отишо на суђење пуштен сам био јер сам имо два адвоката који су ме бранили после сам дошо опет у Б. и те тако су ме у ватили и дотерали у Дом малолетника.

* * *

Већ из ових дечијих исказа о њиховом животу види се да је васпитавање ове деце један замашан посао, а кад васпитачи прикупе све податке и о породици васпитаника и о њиховом дотадашњем животу и допуне их са посматрањима о њиховом животу у заводу, приметиће да стоје пред великим васпитним проблемом.

О проблему васпитавања ове деце биће реч у наредним главама на основу излагања овог проблема од Ериха Вулфена у „Криминалној педагогици“.

Деца Завода Амрушево купају се у заводском купаћем језеру на Ожичници

IX

Проблем васпитања деце

*Ne nastaju se dobra
i zlova deca
nisu!*

Деца су по својој природи и по својим својствима добра или рђава. Зашто и на који начин постану некоја деца рђава, видећемо из следећег.

Код сваког живог бића па наравно и код малог детета, опажа се *нагон самоодржања*. Овај нагон је с почетка општи, доцније се степенује до *нагона за самоодржање* расе т.ј. за *расилођивање*. Општи нагон самоодржања испољава се код детета на тај начин што оно хоће све да има и свуда да влада. Дете дуго нема појма чија је нека ствар, ко је сопственик, „што је моје, што није моје“. Дуго треба да се дете васпита и натера да мора туђе ствари оставити на миру. Дечија *слободна воља*, да остави туђе ствари на миру још је веома слаба.

Кад се дете научи донекле ценити ствари, почиње се код њега развијати најпре лакомост за јело и слаткише, јер дете највише цени слаткише и боље ствари, а онда се развија општа *пожуда*. Пожуда, ако родитељи или васпитачи не воде о њој рачуна, води до себичности, сладострасности, лаконости и гразивости. Али из пожуде могу се код добро васпитаног детета развијати и корисне особине као што су на пр. : смисао за својину, штедљивост, нагон за скупљање и воља а рад.

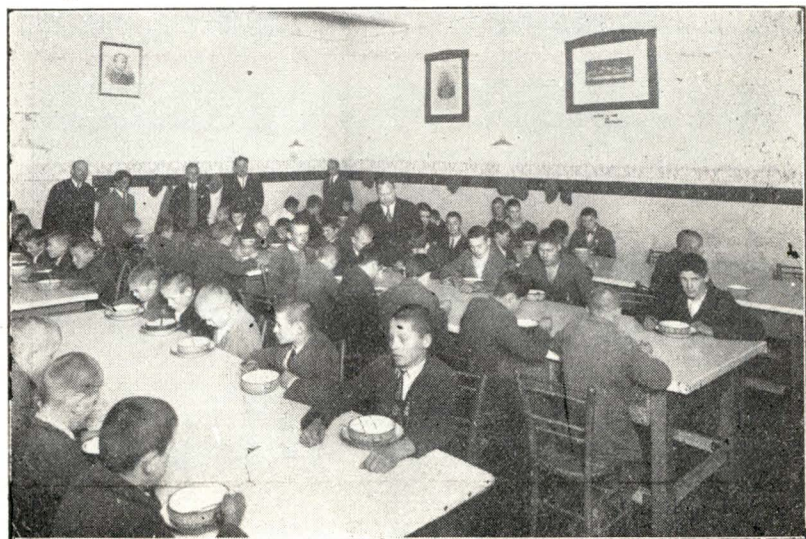
Деца Завода у Паганинском језеру на скијање

Из властољубивости која се испољава код детета на тај начин што оно хоће да буде увек прво у кући и тражи да се цела кућа занима само њиме, развијају се код слабо васпитаног или код невоспитаног детета рђаве особине као што су жеља за уништавањем, злурадост, свирепост, или чак злоба. У вези са злурадошћу су још завист и осветољубљивост.

Ако пак родитељи или васпитачи умеју да дечију *властољубивост* скрену на прави пут, на тај начин да код детета пробуде осећање и свест његове потпуне зависности, онда се дечја властољубивост развија постепено у савлађивање себе самог, у самосвест у добром смислу, у ревност и властољубље, у способност владања самим собом у најразличитијим приликама и у чврстину карактера.

Ово властољубље детета треба да је праведно, смишљено, и доследно. Љубав детета не сме учинити васпитача слепим и попустљивим, али исто тако васпитач не сме бити намрштен, досадан, ситничар и цепидлака. Дете осети сваку неправедност и свако насиље. И баш на рачун неправедности и насиља васпитача појављују се многе несугласице, зла воља, непристојност, непослушност и пркос, тврдоглавост и љутња.

Ако пак дете, при свем том што се родитељи или васпитачи старају за његово васпитање, показује знаке злобе и пакости, ако се руга, срда и задиркује, онда можемо казати да је такво дете психопатично, и са сваквим дететом морамо нарочито брижљиво, смотрено и добронамерно поступати.

Деца Завода за васпитање у Поновичама чекају на ручак

Љубав, која има за васпитање великог значења може само код васпитача да буде несебична и искрена. Прави родитељи и прави васпитачи желе детету само добро и не траже од детета ништа за себе. Дете пак нема ових способности, да би на исти начин схватило *љубав према родитељима или васпитачу*. Љубав код деце је већим делом истинктивно испољавање симпатије наспрам оне особе која му чини добро или од које добро очекује. Дечја љубав више пута није друго но умиљавање, а по неки пут чак и мала комедија, нарочито тада кад дете зна да му се све дозволи или оно то хоће. Дете које види неправду и осећа непријатност због тога што му се све не одобрава, постаје хладно наспрам својих васпитача и осећа неку одвратност. Из ове хладноће и одвратности извиру и оне *чудноваше и скривене жеље дејешта, да умре она особа за коју мисли да му је нанела неправду*.

Неко дете уме да се претвара. *Нагон претварања* докле је урођен, а прилике у којима се неко дете развија, учине га правим мајстором претварања. Претварање је у тесној вези са лажју. Дечја „љубав“ дакле, ако се о њој не води рачуна и у том правцу дете не васпита, може да води до дечје „комедије“, претварања, лажи, равнодушности и разних скривених жеља. Право „васпитана“ љубав пак води до алтруизма и несебичне љубави.

Свака склоност дакле може да води у срећу или несрећу. Све што зависи од васпитања, и баш у томе лежи проблем васпитања напуштене деце.

Тамбураши Дома малолетника у Глини

X

Васпитање и образовање деце

Уредба о начину васпитавања у заводима за васпитање деце и млађих малолетника каже да мора бити васпитање и образовање деце у овим заводима *религиозно, морално, интелектуално, физичко и естетичко*, а на крају и *професионално*.

1) Религиозно васпитање

За религиозно васпитање деце у свима нашим заводима брину се у првом реду свештеници. Заводи немају својих нарочитих вероучитеља, него предају науку о вери католички и православни свештеници из вароши у којима се заводи налазе. Наука о вери предаје се на исти начин као и у осталим државним народним школама, само да се бира оно градиво, које може највише послужити *верскоестетичком васпитању деце*.

2) Морално васпитање

Дете је поред добрих склоности оптерећено и са множином неповољних, штетних склоности. Изразите особине могу се опажати и до 14 године живота, ма да је до 14 године тешко казати какве склоности и у каквом опсегу се налазе. Васпитач не сме мислити да он треба да одстрани неповољне склоности детета. Задатак васпитача то није. Васпитањем треба да се неповољне склоности и особине предупреду. Васпитач не сме да буде узрок да се штетне склоности развијају.

Задатак моралног васпитања је дакле да се *штетне склоности предупреду* и да се *добре склоности детета развијају и јачају*. Наравно да се добре склоности одмах не примеће. Васпитач треба да са разумевањем, брижљивошћу, љубављу и са увиђавношћу тражи и упознаје добре склоности појединог детета. Кад је васпитач упознао добре и слабе склоности и особине детета, тек онда може својим васпитачким радом постићи оно што жели, наиме, да добре склоности јача, а слабе и штетне, предупреди.

Да васпитач може посматрати и упознати различите склоности и способности детета помаже му највише *нагон саморадње*, који је за свако дете веома карактеристичан. Свако дете

кад се игра или кад ради, следи своје физиолошко природно нагону кретања. Васпитач само треба да посматра дете кад се игра или кад ради, у шетњи, у друштву са другарима или са васпитачем итд....

Присиљавање детета да ради и његова слободна воља за рад више пута се не слажу. Задатак васпитања је да дете научи на потребно присиљавање. Принудни рад треба да се уреди на психолошким начелима тј. према душевним и телесним способностима детета, а у циљу развијања добрих склоности и предупређења штетних склоности и особина детета. *Успоставиши хармонију између слободе и силе је први задатак моралног васпитања*. Наредбе не смеју бити сувише честе, јер се оне противе душевном развоју сваког човека. Сувише честе *наредбе* са дугачким тумачењем и терањем на рад показују се као безуспешне. Ову безуспешност сваки васпитач може да опази. Нагомилавањем наредба и сувишним примењивањем силе изазивају се само појаве сметњи у дечјем живчаном систему.

Навлачивањем васпитач натера дете, које је иначе више или мање својевољно, да постане још тврдоглавије, пркосно и натмурено у својим односима према околини. Дечју укоченост треба разлабавити и његову непријатељску расположеност ублажити. Има деце која због своје невоспитаности не маре ни за користан рад, који им неко одреди. Али свако дете воли да ради онај и користан рад *који је само изабрало*. Деца су дакле онаква као што смо и ми одрасли. И нама није увек по вољи да радимо оно што *морамо радиши*. Кад се уверимо да је оно што морамо радити добро и потребно и да то и *хоћемо* радити, тек онда је ово „морам“ које се претворило у „хоћу“ за нас пријатно.

Ево опет нов принцип моралног васпитања: *„навикавање на морално самоваспитање“*. Не, ти „*мораш*“ то радити јер „*треба*“ да радиш, него, ти „*мораш*“ то радити јер ти „*хоћеш*“. Ово начело треба детету инјицирати на основу његовог нагона за саморадњу и слободном избору рада. Прилике за то има васпитач свуда и свагде. У школи треба да је његов метод предавања такав да деца *сарађивају*, да су увек активна. Школа учења, дечје пасивности, треба да се претвори у школу рада, дечје активности. У игри, шетњи, на послу, и свуда треба да је метод васпитања такав, да између васпитача и питомца владају слободни, отворени и искрени односи како би се могле добре склоности појединог детета *увеличавати* и јачати.

Код сваког детета не могу се постићи добри резултати. Али и сваки такав критичан случај васпитач треба да проучи. Васпитач мора да зна, зашто дете не може или неће да слуша, није осетљиво за добре утицаје. Можда је дете болесно, или су узрок његов раст (*пубертети*) или је дете психопатично — код овакве деце васпитач треба да примени метод и васпитачка средства за васпитање недовољно развијене деце.

Код деце треба развијати саморадњу, навикавати га на самоваспитање, развијати и јачати његова осећања и вољу за рад.

Још нешто о томе како се васпитањем утиче на осећајни живот детета.

Принцип васпитања осећајног живота је: побудити и развијати она осећања која су за васпитање важна, а избегавати побуђивање неповољних склоности, нагона и осећања.

Драгоценост осећање за васпитање је *радост*. Радост учини дете приступачним за *доброћу, благодарност и нежност*. Радост треба да влада у свима заводима за васпитање деце и млађих малолетника. Ко се добро осећа и сам је добар, жели да и другима чини добро. На тај начин гаји се *љубав према ближњем* и сади се у дечја срца семе *алтруизма*. Радост у дечјем срцу може да угуши *злурадост, заштованост, завист, мржњу, злобу и осветољубивост*, што све брзо води ка неморалном и кажњивом делу.

Много има прилика и средстава којима се дете може учинити радосним. *Храна, гимнастика, спорт, игре, читање, певање, музика, купање, шетање и нежно опхођење са децом* су васпитна средства која стоје васпитачу на расположењу. Сувише тврдим поступањем са децом без љубави и радости постигне се у највише случајева само то, да се у дечјем срцу опет пробуде неповољне склоности: упорност, пркос, злурадост, завист, мржња и осветољубивост. Појаве се и неповољни афекти као на пр. срџба, гнев, бес итд. Нарочито су деца осетљива, кад је васпитач неправедан и кажњава их нерасудно.

Ткачице и шваље у Заводу за васпитање женске деце у Славонској Пожеги

Бол, љашња и страх нису најбоља васпитна средства. Васпитач мора добро знати кад и зашто кажњава. Неко дете је постало злочинац у више-годишњој школи батинања. Кажњавање по дебелом месу, није баш за препоруку. Батинање по дебелом месу, због полних органа који се одмах ту налазе, води често до полних перверзности (садизам).

Васпитач треба да је најбољи друг и пријатељ деце. Сваког дана васпитач мора да се пита, да ли има поверење својих питомаца. На основу поверења васпитава се дете, да постане *истинољубиво*. Сувише строго васпитање натера дете да лаже, а *лаж* је основа и почетак свих дечијих кажњивих дела. Дете које лаже и краде, чини утаје и фалсификује документе.

Лаж се развија из осећања мањевредности. Осећање *мањевредности* учини дете нерасположеним и зловољним. Васпитач мора избегавати сваки повод, који проузрокује да се дете осећа мање вредним. Кад васпитач примеги да дете лаже, не сме да га грди, вређа и злоставља, него треба детету да разјасни, шта је био узрок да је лагало... Мора да га убеди да би било боље, ако би говорило истину. На тај начин се дете учи говорити истину. Кад се дете један пут увери да су га казане истине учиниле задовољним и слободним, онда ће све мање лагати и све више говорити истину.

Главни повод да деца учине кажњива дела су *лакомишленост и несташлук, егоизам, суровост и злоба, плаховитост, импулзивност воље.*

Кројачи и обућари у Заводу за васпитање деце у Поновцима код Лишње

Лакомисленост и *несташљук* последица су немирних живота и недостатака пажљивости. Сувише јаком и несмотреном строгошћу дете се не може лечити од лакомислености и несташлука. Један добар начин лечења од лакомислености је, да се дете за време играња и запослења навикава на паметну активност. Васпитач треба више времена да проведе у друштву са оваквим дететом, те да помирљиво утиче на њега. Ту се може применити стара Ц. зарева пословица: „Броји до 10 пре но што нешто предузмеш“. Ако се код детета постигне способност душевног и моралног концентрисања, онда је васпитач победио. Надзор, саветовање и морална помоћ сачувају дете од понових неморалних случајева.

Дечји *егоизам* који се испољава пожудом, похотљивошћу, сладострашношћу, жељом за уживањем и грамзивошћу, може да се обузда на тај начин да се постигне изједначење између умерено испуњених жеља и одрицања. Васпитач треба да упозна узроке дечјег егоизма и према томе удеси васпитне мере. Егоцентрична инерција (постојаност) треба да се савлада. Вежбање савлађивања није лако, али кад се дете увери, да је савлађивање осећање лакоће и задовољства, онда оно цени и воли то осећање. Тешко је за егоисту да учини добро дело другоме, али кад се један пут савлада и добро дело другоме учини, учиниће га други пут лакше и радије.

Суровост је више пута узрок многих преступа и злочина. Малолетници, нарочито у доба пубертета, склони су суровим делима. Деца треба да се сачувају од сурових дела. Завод треба да омогући васпитање детета да буде милосрдно и сузбијање сваког барбаризма. То може завод постићи својим направама за гајење домаћих животиња и разних биљака. Неки убица је признао да му је као детету чинило задовољство, када је газио цвеће на ливади.

Честа појава као узрок дечјих недела је *импулзивност*. Више пута натерују тврдоглавство, упорство, пркост дете да учини недело. На питање, зашто је крало, понеко дете одговори, ради тога да наљути оца или мајку или кога другог. Важну улогу играју при томе расположења као што су на пр., зла воља, страст, афекти, љулљивост итд. Човек не може ни да мисли какве страсти могу бити сакривене у овим малим рвачима са улице. Скоро сви злочинци су импулзивне природе. И импулзивност се може лечити, али без афеката, само мирним поступањем са децом. Васпитач треба да себе васпита, да не даје својом импулзивношћу рђав пример. Потребно је интелектуално васпитање. Важно васпитно начело је: Не употребљавај сувише пута заповести као на пр.: То не смеш учинити! То је забрањено! Никад ништа не забрани, што није баш потребно да забраниш. Дете које увек подражава одраслог, подражава га и у томе, да овакве заповести или пречује, или су мо досадне.

Узрок многих недела су и слаба књижевност и слаби филмови.

Задатак васпитања је да учини све што је могуће и предузме све мере како се неморалне склоности и нагони не би могли развијати. Ово се не може постићи наједанпут, него полако, после дуготрајних вежби: душевне гимнастике, која се састоји у вежбању добрих склоности и отклањању неповољних особина и нагона. Само са речима и ако су оне још тако лепе и моралне, не може се ништа постићи. *Пример* је најбоље васпитно средство. Само морални пример може да има морални утицај. Овакав пример су на пр.: искрени односи између васпитача и васпитаника, озбиљни паметни разговори о моралним вредностима и способностима. Важно средство за лечење је рад који прави детету задовољство и радост. Рад је један од најважнијих васпитних фактора. Свако дело не чини задовољство и радост. У сваком занату има дела која човек мора да ради и ако са неким нерасположењем. Ово треба васпитач да разјасни васпитанику. Нерасположење треба савладати нарочито кад се зна да и овакво дело кад је свршено, чини човека задовољним. Ово важи за рад у школи, радионицама, код куће и свуда. Сувише велико *напрезање* детета у раду треба избегавати, јер свако велико напрезање било у школи, радионици, код куће и на пољу може само да смањи и чак поништи васпитни утицај рада, који би иначе чинио задовољство. *Премореност* смањује способност човека да суди о моралним вредностима.

Рад треба да се детету одмери с обзиром на његове физиолошке способности, а за време одмора дати прилике, да се дете разоноди. Само онај рад, који чини дете задовољним и који здружује најбоље стваралачке моћи детета, води до *моралне воље* која има свој врхунац у *осећају дужности* и у *моралној свесности*.

Са *осећањем дужности* развија се и *осећање одговорности*. Осећај одговорности не развија се замерањем за сваку ситницу и погрдним речима, него дете треба на лицу места уверити да је последњи узрок за свако штетно дело у детету самоме. У вези са осећањем одговорности је и *осећање кривице*. Осећање кривице не сме да дете упропашћује, него мора бити сношљиво. Васпитно правило је да детету треба дати етичко васпитање на основу случаја који се детету догоди. Дете треба да кривицу коју је учинило прво разумје, па онда да се каје и кривицу поправи. На тај начин дође дете и до схватања праведне казне. За праведну казну има и дете разумевања. Васпитач мора бити озбиљан и строг и кад казни, али никада не сме употребљавати силу и не сме да је срдит и разјарен.

Морално васпитање треба да иде упоредно са интелектуалним васпитањем. Задатак моралног и интелектуалног васпитања је оспособити дете за морални живот упознавањем етичких вредности.

3) Интелектуално васпитање

И у заводима за васпитање деце важи васпитно начело да треба васпитањем утицати на развој *пажљивости*. Развој пажљивости утиче на развој *прештаве* и *осећања*. Основ интелектуалног васпитања је *способност концентрисања*. Многи преступи лакомислености, површности и несташности произилазе из тога, што деца нису способна да се на време интелектуално и морално концентришу. И импулзивност воље, афектно стање и ђудљивост, што опажамо код злочинаца, могло би се исправити ако би овакво лице имало више способности концентрисања.

Ко васпитава непажљиво, расејано дете, треба да се прво упозна са добрим склоностима детета, те на основу истих потстрекивањем, хвалом и истрајношћу пробуди у детету интерес и да га тако натера да буде пажљиво.

Настава треба да регулише пажљивост детета, јер већ самим тим се много чини за упознавање етичких вредности. Пажљивост утиче и на рад памћења. Памћење није важно само за развој интелекта, него и за развој карактера. Захвалност на пр. има свој корен и у памћењу, а захвалност је важан чинилац карактера. Целокупно морално васпитање успева само у том случају, ако памћење детета правилно ради. Дете мучи животиње, јер се не сећа да и животињу боли кад је мучи. Напуштена деца не сећају се добрих поука, опомена, обећања, похвала, претњи и казни, због тога и остану наше опомене толико пута безуспешне.

Задатак наставе јесте и планско вежбање памћења Школа само тада правилно врши тај задатак, ако се њезин метод наставног рада не састоји само у речима, него је тај метод изграђен на дечјој саморадљивости. Школа учења полаже највише важности на механичко памћење, тј. деца треба да запамте разне догађаје, те их доцније истим редом, којим су их примила и репродукују. Школа дечје активности т. ј. дечје саморадне тражи да деца развој наставног рада и наставних резултата и сама доживе. На тај начин деца много лакше запамте наставно градиво, пошто је цео рад примања тог градива пропраћен осећањем задовољства које потиче од дечје саморадне.

Настава историје у овим школама не сме да буде само набрајање владалаца, доба њихова владања, ратова итд. И настава историје треба да одговара моралном и интелектуалном васпитању деце, што се никако не може постићи само механичким памћењем разних догађаја. За васпитну наставу је важније да наставник одабере из историје оно градиво које има важност за целокупан развој народа на политичком, привредном и културном пољу. Ако се наставник држи овог принципа, онда ће му бити лако да постигне активност дечје пажљивости и дечјег памћења. Деца ће добити прави појам

о важности историје за развој народа, дечја машта постаће активна и помоћи ће да деца доживе догађаје, које иначе не би ни разумела, пошто се не би ни упознала са њима. Сада пак деца добију поглед у ток ствари и упознају карактер „јунака“, али исто тако и односе између догађаја и јунака. Ако се са старијом децом и критикују поједини јунаци и догађаји, онда се тек опажа како велику важност има настава историје за морално васпитање.

Исто овакву важност за васпитање деце имају и остали предмети. На пр. *народни језик* кад деца доживљавају и представљају народне и друге песме и приче, те се упознавају са целокупним радом добрих јунака и са њиховим подухватима значајним за живот.

Настава *земљописа* и *познавања природе* у истом смислу треба да врши васпитни задатак.

Задатак наставе је дакле развијати пажљивост, памћење, мишљење, осећање и вољу детета. Ако настава није основана на овом психолошком принципу, онда се добре способности дечје душе не могу развијати. Морални развој детета остане на истој тачци, тј. дете остане асоцијалан елемент и склон злочину.

Сваки а нарочито ново постављени наставник, треба да се пре свега снађе у околини у којој треба да ради. Има на пр. наставника у овим нашим заводима који се нису још ослободили школског живота у учитељској школи. Како су они слушајчи предавања у учитељским школама, на исти начин предају и у основним школама. Овакав учитељ није схватио да учитељске школе не дају знање само ради знања и ради механичког преноса овога знања у основне школе, него учитељске школе пре свега оспособе наставника да може *васпиташи* децу у основним школама и дају му широко знање ради тога да би му ово широко знање могло послужити код избора оног наставног градива које треба да се предаје у појединим школама с обзиром на њихову васпитну сврху. Сваки наставник у заводским школама треба да се најпре упозна са васпитном сврхом завода, те на основу тога у споразуму са осталим наставницима и управитељем завода који је исто тако педагог, одабере из наставног програма за основне школе оно градиво, које ће најбоље одговарати васпитној сврси завода. Ово одабрано градиво пак мора у своме одељењу предавати на начин који смо већ раније поменули тј. *на основу дечје саморадне и с обзиром на душевни и морални развој детета, а у циљу да се душевно и морално стање детета побољша.*

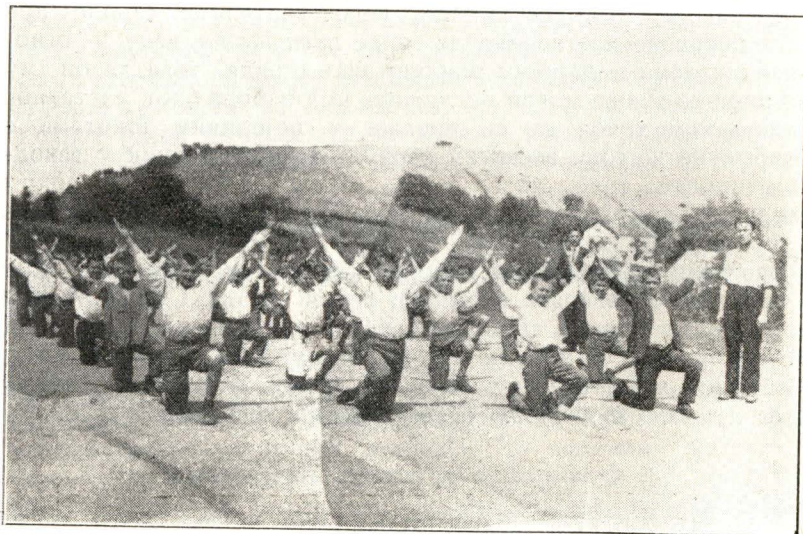
4) Физичко и естетско васпитање

Физичко и естетско васпитање има велики удео и на моралном развоју детета. Циљ физичког васпитања није само

чување и подизање здравља развијањем и снажењем тела, него је важан задатаk телесног образовања и уређивање полног нагона детета подстицањем моралног осећања и мишљења. Са овог видика добије и естетско образовање неговањем вештина и уметности нарочиту важност за уређивање осећајног живота у пубертетно доба васпитаника.

У заводима за васпитање деце и малолетника има највише питомаца од 13 до 18 година живота, тј. доба кад девојка и младић почињу да полно сазревају. У ово доба треба да се морално васпитање детета прошири и на област полног живота. Велика је штета да се још до данас о сексуалном васпитању детета не води довољно рачуна. Сваки васпитач, који се савесно бави са васпитањем деце у доба полног сазревања тј. у доба пубертета, зна да баш развој полног нагона са многим искушењима (напастима) највише смета васпитању моралне воље и моралне савести. Подухвати, неморална дела, због којих деца долазе у завод за васпитање, имају свој извор највише пута у јако развијеном полном нагону.

Сексуалност испољава се код детета на различите начине на пр., полуцијом, менсфруацијом. Веома често, а нарочито код деце у заводима, примећују се случајеви онанисања. Онанија појављује се у доба пубертета као последица различитих узрока. Важну улогу игра завођење од другова у школама и заводима, од порнографских слика и књига које навраћају младице на полне органе итд. Онанија заслужује нашу пажњу тек у пубертетно доба детета, кад се зна да је

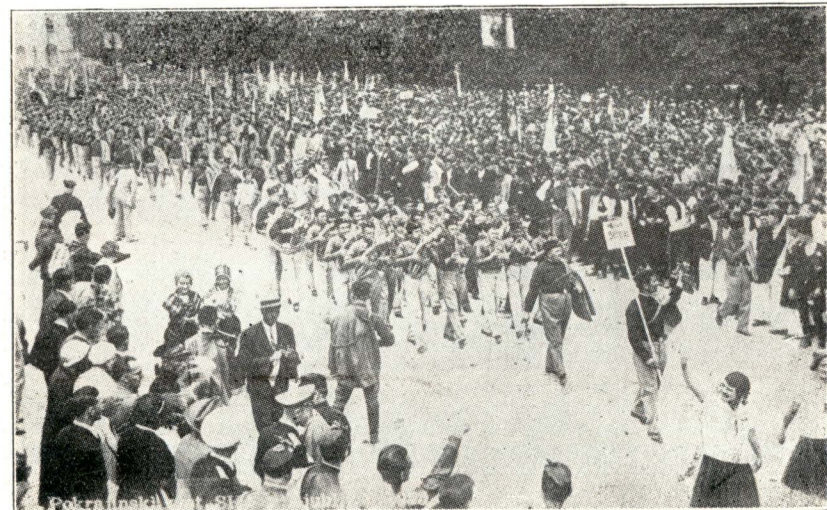
Деца – соколићи у Заводу у Паганинском

оно свесно сексуалне природе. Последице онаније су веома различите. Код робустне телесно јако развијене деце обично се не опажају никакве штетне последице, али свако дете, ако сувише онанише, постане упорно, раздражљиво, код вршења задатака нема истрајности, стидљиво је и затворено само у себе, тј. не поверава се никоме, јер је уверено да ради нешто што не би смело, јер осећа да је криво. Претставе које дете у својој машти употребљава да би што више задовољства уживало код онанисања више пута су бруталне и „злочиначке“ по својој садржини. Разна неморална дела више пута имају свој извор у оваквим учесталим претставама. Скоро сваки малолетник је и онаниста.

Још једну честу појаву у развоју полног нагона деце у овим заводима треба да поменемо и то: „пријатељство“ са припадником истог пола: хомосексуалност и лезбична љубав.

Погрешно би било ако би ове појаве не поменули, јер оне су свакодневне у заводима за васпитање деце, а васпитачи и управе завода морају се с њима бавити, водити о њима рачуна и предузети све што је могуће и са васпитачког становишта добро, да буду овакве појаве што ређе и што је главно, да буду овакве појаве што мање штетне за телесни, душевни и морални развој васпитаника.

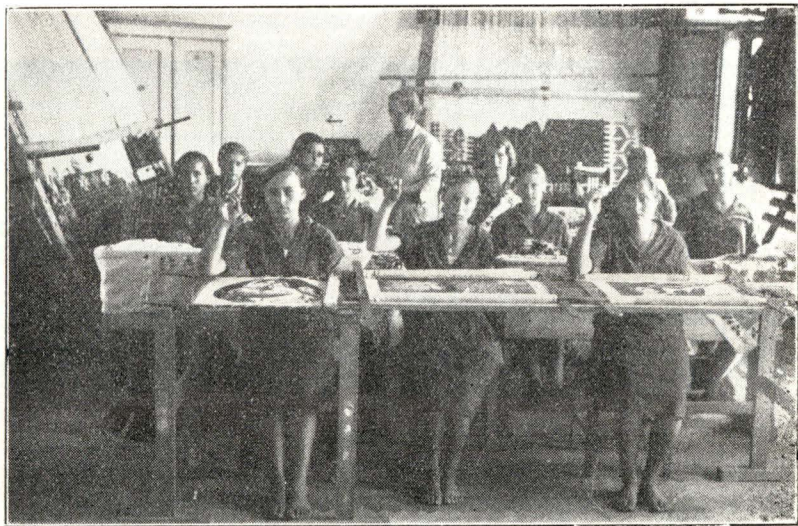
Васпитачи у заводима за васпитање деце и малолетника не смеју занемарити овакве случајеве, не смеју у оваквим случајевима метнути своју главу у песак, него морају баш у оваквим случајевима бити свесни, да су они још *једини који могу деце спасти*.

Музика ученика Дома малолетника у Београду на соколском слетишту 1933 у Љубљани

Најбоље средство противу штетних појава у полном сазревању детета су педагошке мере. Најважнија су сексуална објашњења која одговарају телесном и душевном развоју детета. Свраћати треба детету пажњу на последице таквог живота, али на начин, да дете не осећа своју кривицу, те да не постане због поуке још више неурастенично или нервозно. Ту је и дужност лекара да он води рачуна о локалним узроцима свих штетних сексуалних појава. Лекар треба да даје прописе и о исхрани и оделу ове деце.

Васпитач располаже са више васпитних средстава, те ће се послужити директним педагошким објашњењем само у конкретном случају, кад је дете ухваћено на делу. Боље васпитно средство од речи је рад, тј. запослење детета преко целог дана. Пошто се васпитаници у овим заводима обучавају у различитим занатима и похађају заводску школу према своме образовању и школском знању, васпитачи и управе завода морају водити рачуна о томе да деца *сувише не седе*. Дуго непрестано седење код једног те истог рада веома слабо утиче и на физички и на психички рад детета. Оно тера дете да се његове мисли све више и више концентришу

Везље у Заводу за васпитање женске деце и малолетница у Славонској Пожеги

око полног органа. Оно је узрок да дете размишља о разним неморалним неделима, и многе пакости, које учини дете било у заводу било ван завода, могу бити последица и штетног утицаја дугог седења на развој полног нагона у пубертетно доба детета.

Подела дневног запослења детета је дакле од нарочите важности и за сексуално васпитање. Поред рада у школи, радионицама, у или ван завода, са циљем интелектуалног и професионалног образовања детета, треба се бринути и за она васпитна средства, која могу добротворно утицати на сексуални развој детета. Међу овим васпитним средствима су *гимнастика, спорш, разне игре, певање, музика, представљање позоришних комада, читање лепих књига и посматрање разних уметничких дела и збирака гошво од велике важности. Физичко васпитање јача шело и чини га ошпорнијим према разним навалама полног органа, естетско васпитање пак јача душу и даје све бољу садржину осећајном живошу и осисоби деша да сексуалне енергије корисније употреби*. Тело и душа морају се заједнички васпитавати. Тај стари васпитни принцип грчке културе важи још данас, а нарочито важи за васпитање морално дефектне деце.

5) Професионално образовање

„Професионално образовање мора се прилагођавати способностима васпитаника да би од тога занимања могао у слободи самостално живети“.

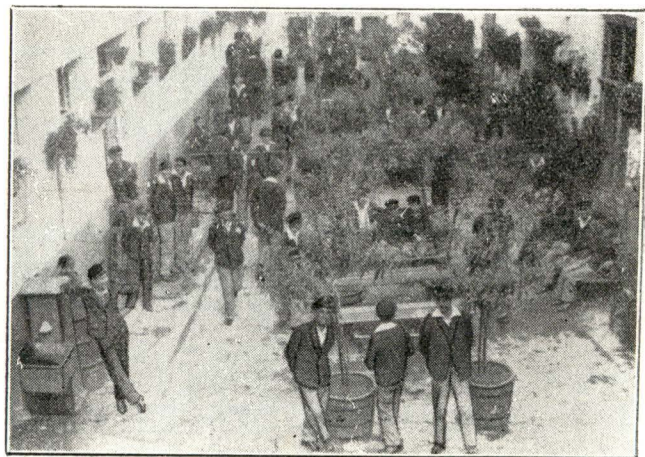

Деца — књигловезци у Дому малолетника у Глини

Два начела су подвучена у овој уредби. Прво начело јесте да дете треба да учи онај занат за који има способности. Погрешно је дакле детету одмах кад дође у завод *наредиши*, који занат *мора* да учи, него свако дете треба у заводу неко време посматрати, лекарски га прегледати, са дететом се договарати, па тек по утврђеним способностима упутити дете да учи онај занат, који је за њ најприкладнији. Ако неки завод нема могућности да даје детету оно професионално образовање које би било за њ најподесније, онда управа завода треба да упути дете у онај завод где би оно могло изучити тај занат. У већим државама на западу постоје нарочити заводи, где се скупљају сва деца која треба да се у заводима васпитају. Из ових сабирних завода деца и малолетници упућују се у оне заводе, у којима ће се они према својим склоностима и способностима најбоље васпитавати и образовати. Ово би могло и код нас да се уведе на тај начин да би управе завода замењивале међу собом васпитанике док се не подигне нарочити сабирни завод.

Друго је начело: дете треба да се тако изучи у изабраном занату да би могло у слободи самостално живети од изученог заната.

Ако се по првом начелу правилно поступи онда по овом другом начелу није тешко радити. То зависи од програма и извођења рада у радионицама и у општим занатским школама.

Дворште у Дому за васпитање млађих малолетника у Београду

XI

Школе у заводима за васпитање деце и млађих малолетника

Сви васпитаници морају у заводу добити редовно основно образовање, а по могућству и средње опште образовање, као и стручно занатско или пољопривредно образовање.

У ту сврху у сваком заводу за васпитање деце и млађих малолетника постоје народна, занатска и пољопривредна школа.

а) Основне и више народне школе

Како у заводе долазе већином васпитаници са неколико свршених разреда основне школе и како су они који долазе без школа према годинама узраста довољно развијени и умно и физички, то се редовно учење у основној школи у заводу има подесити тако, да се за једну годину пређе скраћено градиво из по два разреда основне школе.

Скраћени наставни план и програм за основне и више народне школе у заводу израђује управа завода са наставницима, а одобрава их Министарство просвете.

Као основ за израду наставног плана и програма за заводску основну и вишу народну школу служи наставни план и програм за државне народне школе прописан од Министарства просвете 1933 године. Из програма за државне народне школе наставничко веће одабере оно градиво за наставу у заводској основној и вишој народној школи, које је најподесније за извођење васпитног задатка ових завода. *Настава треба да је једно од најважнијих васпитних средстава*, у заводима за васпитање деце и малолетника, те према томе треба да је наставни план и програм удешен тако смишљено да може наставнику нудити довољно таквог градива, помоћу којег ће најуспешније васпитати и образовати ову моралну посрнулу или морално угрожену децу.

Код састављања наставног плана и програма за заводске школе треба имати на уму и то, да *запослење васпитаника до 14 године и професионално образовање васпитаника после 14 године живота не сме мешати извођењу наставног плана и програма у заводским школама*.

Погрешно би било схваћање да Уредба о раду у заводима за васпитање деце и млађих малолетника допушта да се редовно учење у основној школи подеси тако да се за једну

годину пређе скраћено градиво из по два разреда основне школе ради тога, да би деца имала *што више времена за рад у радионицама*. Међутим скраћена настава допушта се због тога, што су млађи малолетници физички и душевно већ тако развијени, да њима није потребна једна цела година за обрађивање и свладање градива за поједини разред основне школе, већ могу у једној години свладати градиво за два разреда основне школе. Према томе треба да у наставни програм за млађе малолетнике уђу само важне радње из рачуна, најважнија начела из српског језика, а из националне групе предмета оно градиво, које је истовремено подесно и за морално и етичко васпитање. Вештинама: гимнастици, певању и музици треба посвећивати нарочиту пажњу и у ваншколско време. Код састављања наставног плана и програма треба дакле пре свега водити рачуна о васпитним начелима уопште и нарочито о моралном, интелектуалном, физичком и естетском васпитавању детета, према унутштвима у претходним главама.

Деца од 14 година треба да по Закону о народним школама и по Закону о радњама похађају редовну народну школу, што се и врши у заводима за васпитање деце. Ово је баш и један од главних разлога да се деца до 14 година не могу заједно васпитавати са млађим малолетницима, јер они нису ни физички ни душевно тако развијена да би могла радити исте радове које раде малолетници, те да би и она могла за једну годину савладати градиво из по два разреда основне или више народне школе. Али и ако би то у поједином случају било могуће, не сме се ни из педагошких ни ментално хигијенских разлога дозволити да се дете до 14 година умно и физички преоптерећује. Дете је дете, па и ово, које више пута није ни по својој кривци, него по кривци околине и друштва, које је дете васпитавало, дошло у овај завод. Свако дете има право на школовање, игру, запослење и одмор, те се ни ово дете, које је дошло управо само ради васпитања у завод, не сме лишити овог дечијег права. Детету до 14 година живота треба и у овим заводима уредити живот од прилике тако, као што живи дете у доброј породици.

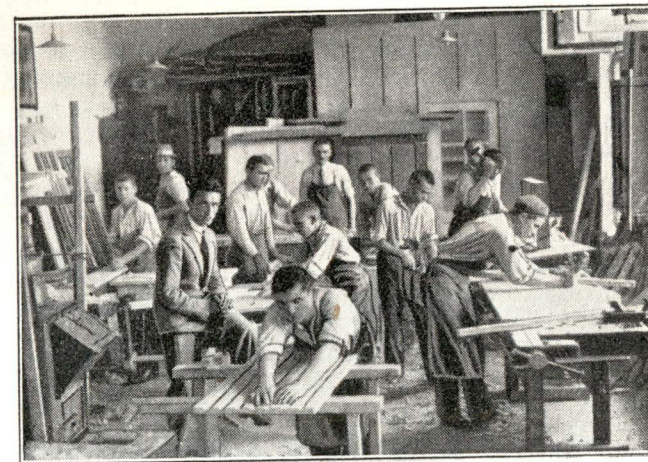
Школа, игра, подесно запослење (још никакав занат) и одмор треба да се разумно поделе од јутра до вечера.

Рад у основној и вишој народној школи треба да се врши пре и поподне, а никако у вечерњим часовима кад су деца уморна од целодневног запослења. Али и малолетници који уче знат треба да иду преко дана у школу. Кад су занатлије и трговци за своје ученике успели да не похађају више вечерњу школу, није ни у васпитним заводима потребно да се тек после целодневног рада у радионицама и после вечере предаје наука у школи, и то тим мање, јер занатски ученици у овим заводима раде много више сати дневно, него варошки занатски ученици.

Ако има у неком заводу и душевно недовољно разви-

јене деце или деце са органским дефектима, онда треба са овом децом радити по наставном програму за школе за недовољно развијену децу.

Пошто у овим заводима није стање деце сваке године једнако, ни по броју, ни по годинама живота, а ни по школском знању деце, биће потребно да управе завода за сваку годину кад изврше поделу васпитаника по разредима или по групама народне школе, израде наставни план и програм за народну школу према конкретном стању, а према начелима васпитног рада у овим заводима.

Школари у Дому малолетника у Београду

б) Средње школе

Пошто се у *Заводу за васпитање деце и млађих малолетника у Глини* налазе и такви васпитаници, који могу учити средњу школу, управа завода упућује 19 васпитаника у реалну гимназију у Глини и то: 5 у I разред, 4 у II разред, 5 у III разред, 4 у IV разред и 1 у VII разред. Један питомац завода свршио је прошле године учитељску школу и чека на постављење. Исто тако шаље и *Завод за васпитање деце Амрушево у Клинча Селима* 6 деце у Загреб у средњу школу. Један питомац похађа II разред реалне гимназије, један средњу техничку школу, а 4 грађанску школу.

Неку другу средњу школу као што су на пр. уметничка, сликарска, музичка, питомци васпитног завода до сада још нису похађали.

У смислу Уредбе о раду у васпитним заводима за децу и млађе малолетнике управе средњих школа обавезне су да у сваком случају такве васпитанике приме, те са њима по-

ступе као и са свима другима ученицима. Поменута Уредба предвиђа и то, да управа завода у местима у којима нема средњих школа, а имају васпитаника који би могли такве школе посећивати, преместе овакве васпитанике у заводе у оним местима, где средње школе постоје. Одлуку о премештају васпитаника из једног завода у други доноси Министарство правде на предлог управе дотичног завода.

в) Музичко образовање

Музичко образовање добијају питомци на тај начин, што уче у заводима теорију музике, певају и свирају у својим оркестрима. У свима заводима за васпитање мушке деце и млађих малолетника имају питомци своје тамбурашке зборове, дувалачку музику и певачке зборове, где свирају и певају световне и црквене песме.

У даним згодама заводи приређују концерте, позоришне и друге забаве и соколске свечаности у својим али и у другим местима са великим успехом и признањем. Нарочито су радо виђене заводске музике на соколским свечаностима и слетовима па и у другим приликама као на пр. на Ђурђевданском уранку и разним локалним свечаностима. На свима овим приредбама сарађују заводска деца са нарочитим програмима.

Све то веома добротворно утиче на морални развој васпитаника, јер у оваквим приликама васпитаници дођу у додир са грађанством и доживљавају леп пријем, те добијају у друштву најбољи потстрек за уреднији живот у будућности.

Тамбураши у Заводу у Пажињском

г) Занатске школе

Важност професионалног образовања је за васпитање млађих малолетника од неоцењене вредности, ако се оно плански и смишљено изводи.

Сви васпитаници, који изучавају занате, морају похађати општу занатску школу која постоји у самом заводу. Према томе сваки завод у коме васпитаници изучавају неки занат, мора имати своју општу занатску школу, у којој занатски ученици треба да добију теоријску спрему за занат који практично изучавају.

У општим занатским школама се и у заводима ради по истом наставном плану и програму као и у државним занатским школама исте врсте. Наставни план и програм за заводске школе исто тако прописује Министарство трговине и индустрије. Оно поставља и стручно особље за рад у занатским школама, те врши надзор над целокупним радом у занатским школама.

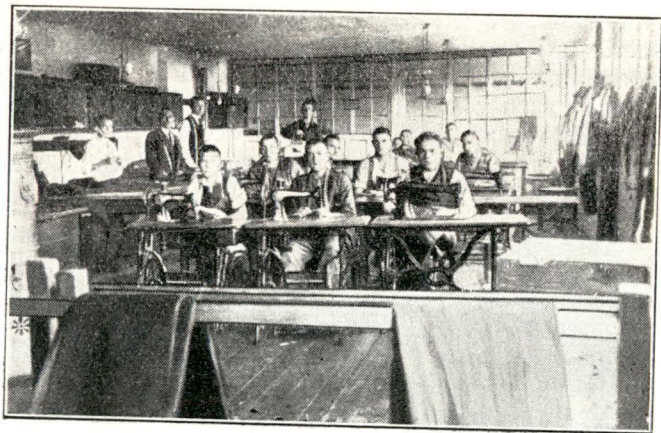
Обућари у Дому малолетника у Београду

Али пошто није сврха ових завода само да дају питомцима занатско образовање него треба и занатско образовање у радионицама, а нарочито у општим занатским школама, да послужи моралном и етичком васпитању питомаца, биће потребно да се код састављања наставног плана и програма за занатске школе у овим заводима води рачуна и о *васпитној* сврси ових завода, те да се за извођење наставе националне групе предмета одабере оно градиво, које може одређеном васпитном задатку ових завода највише послужити.

Право које ужива Дом малолетника у Београду, да могу

изучени занатски ученици у самоме заводу полагају помоћнички испит, *шребало би нарочишим Правилником проширити и на све остале заводе за васпитање млађих малолетника у земљи.*

Првим избором заната, устројством опште занатске школе у смислу васпитног задатка ових завода и одобрењем полагања помоћничких испита у самим заводима биће уређено професионално образовање малолетника у духу савремене криминалне педагогике.

Кројачи у Дому малолетника у Београду

д) Пољопривредне школе и други течајеви

За пољопривредне школе има у нашим заводима за васпитање деце и млађих малолетника заправо више услова и више потребе него што постоје овакве школе. Ово долази од тога, јер се издржавачи и управе појединих завода нису још решили какав карактер да дају своје заводу. У заводима у којима се пољопривреда негује, као што су на пр. заводи у *Поновичама, Глици и Клипча Селима* могла би се свуда основати пољопривредна школа са програмом и устројством које одговара нижим пољопривредним школама. Наставу у овим пољопривредним школама изводило би пољопривредно стручно особље, које би у ту сврху постављало Министарство пољопривреде на молбу управе завода и на предлог Министарства правде, слично ономе што Министарство просвете поставља учитеље народне школе у овакве заводе.

У заводима у којима не би имало услова за отварање пољопривредне школе, могли би се установљавати разни течајеви:

Вршидба у Заводу малолетника у Славонској Пожеги

1) *Општи течаји* за стицање потребног знања и практичног умења у земљорадњи, сточарству, воћарству, виноградарству, повртарству, пчеларству итд., као и за стицање потребног познавања главних заната и индустријских послова који иду неразднојно у обделавање пољопривреде;

2) *Специјални течаји* за усавршавање у појединим пољопривредним гранама као и у савременом познавању, одгајивању и експлоатисању сточарства итд.

3) *Течаји за домаћинство* у вези са подесним женским занатима у заводу за васпитање женских малолетника.

За све ове пољопривредне и домаћичке школе и течаје треба заводима дати право издавања сведочанства, која ће послужити апсолвентима ових течаја да могу добити службу која одговара њиховој спреми.

Сада постоји пољопривредна школа са једним одељењем само у *Глици*. Ову школу похађа 12 питомаца. Стручне предмете: баштованство, воћарство, виноградарство и сточарство предаје заводски економ, пчеларство један учитељ заводске основне школе, који предаје и научне предмете. *Завод за васпитање деце Амрушево* у *Клипча Селима* шаље три своја питомца у Загреб у вртарски течај.

кад су предавања школског радиа на дневном реду, ова предавања прате и по упутствима наставника бележе у нарочите свеске све важније ствари како би могла доцније причавати, шта су чула. Радио имају и сви остали заводи али не у учионицама. Поменули смо већ да имају ови заводи и своја позоришта, где питомци приређују своје забаве. На заводске забаве, биоскопске и позоришне претставе питомци позивају преко управа и грађанство. Кад се укаже нека згодна прилика: државни, народни или важнији домаћи празници, долази у завод и грађанство и тако питомци у друштву са грађанством проведу лепе часове. Да су овакви састанци питомаца са грађанством од нарочите васпитне важности, није ни потребно поменути.

Преглед књижница, читаоница, збирка учила и других нарочитих васпитних средстава

Табела број 4

Тек. број	Завод за васпитање деце и млађих малолетника	Књижница		Читаоница	Позориште	Биоскоп	Радио	Збирке учила
		наставничка	ђачка					
1	Пововиче код Лит.	645	474	—	има	—	има	Имају сви заводи али треба да се попуне, осим у Београду где постоји одлична збирка.
2	Пахинско	38	106	—	—	—	има	
3	Глина	1015	605	има	има	—	има	
4	Слав. Пожега	48	244	—	—	—	има	
5	Београд	353	1897	има	има	има	има	
6	Амруш.-Кл. Села	154	94	—	има	има	има	

XIII

Редовно занимање

Важност редовног занимања или запослења васпитаника преко целог дана за васпитање деце и млађих малолетника напоменули смо већ на више места. Правилна подела запослења је једно од најважнијих васпитних средстава, јер оно омогућује да се васпитаник никад не нађе без посла, а да исто тако није никад преоптерећен послом. Ниједан васпитаник не сме остати без занимања ниједног тренутка, каже Уредба о раду у заводима за васпитање. Зато се организација целокупног рада мора подесити тако, да се сваком васпитанику обезбеди редовно занимање у школи, радионицама, на имању и да се цело његово слободно време испуни забавним, научним и корисним радом.

Заводима који имају и своја имања, гимнастичку салу, музичку собу много је лакше извршити поделу редовног занимања, него што је то у заводима, где осим радионица, трпезарија и спаваћих соба нема других просторија. Управе ових завода морају у ван радно време правити више излета, водити децу на купање у летње време, а у зимско доба бринути се за разне друштвене игре; пинг-понг, шах, итд., за које игре управа завода треба да одреди просторије.

Ако је редовно занимање деце и малолетника добро уређено, онда је надзор над васпитаницима и целокупним њиховим радом и развићем веома лак, и целокупан васпитни рад може да се врши без свађе, трзавица и пркоса.

Преглед поделе редовног занимања у нашим заводима за васпитање деце и млађих малолетника може бити поучан, јер се из њега не види само чиме се преко дана занимају васпитаници, него се може чинити и упоређење у којем заводу редовно занимање питомаца више одговара васпитном задатку ових установа.

РЕДОВНО ЗАНИМАЊЕ У РАДНЕ ДАНЕ

Табела број 5

ЗАВОДИ за васпитање деце и младих малолетника	Ч А С О В И											Напомена					
	Текући број	6-7	7-8	8-9	9-10	10-11	11-12	12-13	13-14	14-15	15-16		16-17	17-18	18-19	19-20	20-21
1 Поновице	Устајање, умивање, спремање куће, доручак	Нижа група ради у основној школи		Виша група ради до 16 или 17 у ос. школи											Одмор, сви- рање, пева- ње, соколске вежбе, спре- мање прог- рама за за- баве Вечера	Спавање	За време одмора деца читају књи- ге из књижевне, играју или вежба- ју у двористи. За ученике Завод не- ма занатске школе
		Деца више групе су запослена на имању, занатлиски ученици раде у радионицама		Деца ниже групе су запослена на имању													
2 Пахинско	Устајање, умивање, спремање куће, доручак	Виша група ради у основној школи		Нижа група ра- ди у осн. школи											Ужина; одмор; свирање, пева- ње, соколске вежбе, спрема- ње програма за забаве. Вечера	Спавање	Три ученика по- хађају занатску школу у Ивању
		Деца ниже групе су запослена на имању		Деца више гру- пе раде на имању													

3 Глина	Устаја- ње, уми- вање, спрема- ње куће, доручак	Занатска школа		Деца раде у основ. школи		Ручак и одмор	Рад у радионицама и на економији		Ужина; деца праве домаће затакте, игра- ју и шетају. Малолетници имају два пу- та недељ, зан школу 2 пута црква, певање	Тамбурање, певање, му- зика, сокол- ске вежбе, спремање програма за разне забаве	Вечера и спавање	За време одмора васпитаници чи- тају књиге и ча- сописе, свирају или шетају
		Деца раде у основној школи		Малолетнице раде у радионицама, у кухinja, у летње време и на имању			Рад у радионицама					
4 Ст. Пожега	Устајање, умивање, спремање куће, доручак	Деца раде у основној школи		Ручак и одмор		Ручак и Музичка шко- ла и певање	Рад у ра- дионицама		Вечера и слоб- одно време	Умивање, чеш- љање и спавање	Основна и занатска школа	За време одмора васпитаници чита- тају и шетају по двористи
		Малолетнице раде у радионицама, у кухinja, у летње време и на имању		Рад у ра- дионицама			Вечера					
5 Београд	Устајање, умивање, спремање куће доручак	Рад у радионицама		Ручак		Рад у радионицама	Вечера		Спавање	Спавање	Завод нема баште ни подесног дво- ришта, да би мо- гао пружити неку ра- зонуду	
		Рад у радионицама		Музичка шко- ла и певање			Вечера					
6 Амрушево Кличасела	Устајање, умивање, спремање куће, доручак	Рад у радионицама		Ручак и одмор		Рад у основној школи	Ужина и одмор		Спавање	Спавање	За време одмора деца се играју у двористи или у нарочитој великој бараци	
		Рад у радионицама		Ручак и одмор			Ужина и одмор					

Редовно занимање недељом и празницима

Недељом и празницима пре подне иду деца и малолетници свих завода у цркву у пратњи једног учитеља васпитача. Остало време проводе читањем, музицирањем, соколским вежбама, шетњама или играњем. По подне иду питомци у пратњи дежурног васпитача и надзорника у шетњу, а лети и на купање. Тамо се играју различите игре. Много се играју ногомет и имају своје посебне клубове: прву и другу момчад. Кад се питомци врате из шетње, онда имају своје вечерње забаве са програмом који праве деца сама и који се састоји из предавања, декламација, музичких, тамбурашких, позоришних, соколских и шаливих тачака. У заводима где има биоскоп или скиоптиком, врше се и скиоптичка предавања и приказивање филмова.

Занимање за време школског распуста

У божићним и ускршњим празницима дозвољава се примерним васпитаницима да посете своје родитеље или старатеље, ако они то желе. Лети, т.ј. преко целог школског распуста иду деца и малолетници, једна група пре, а друга по подне, на купање. Заводи у *Поновичама*, *Клинча Селима* имају купатила одмах до својих зграда и имања. Дом малолетника у *Београду* има своје купатило на Сави код Соколског купатила. Група која остане у заводу ради у радионицама или на имању.

Плажа на Ожичници у Заводу за васпитање деце Амрушево у Клинча Селима

XIV

Дисциплинско-васпитне мере

„У случајевима кад се васпитаник покаже непослушан или када се непристојно понаша, или када прави нерел, или када се покаже немаран и алкав у вршењу свога позива, или када се у њему почне обелодањивати лењост и суровост, непосредни старешина и васпитачко особље настојаће да се подесним начином у виду опомене и поуке такве појаве предупредне и временом искорене. Ако при томе опомене и поуке не би биле довољне, примениће се и строже дисциплинске васпитне мере.

При одређивању дисциплинско васпитних мера ваља настојати да се одреди она мера која је за дани случај најприкладнија и најподеснија да васпитаника одучи од даљег вршења таквих и сличних преступа. Осим тога, ваља увек имати у виду индивидуалне особине васпитаника према коме се дисциплинско-васпитна мера одређује. Строге мере ваља примењивати само онда када су блаже остале без стварног дејства.

Дисциплинско васпитне мере одређује управник завода у споразуму са васпитачко-стручним особљем“.

Овако су предвиђене дисциплинско-васпитне мере у Уредби о раду у заводима за васпитање деце и млађих малолетника.

Али, пошто је подела рада извршена у свима заводима на начин, који је с обзиром на стање завода и заводских имања најподеснији и пошто су васпитаници у свима заводима преко целог дана запослени на начин који одговара годинама узраста, физичкој и умној развијености питомаца, владаће је питомаца у свим заводима врло добро, те се ретко дешавају случајеви да треба применити строже дисциплинске васпитне мере,

Самоуправа. Још један важан разлог постоји, због чега нема повода за примењивање строжијих дисциплинско-васпитних мера, и тај разлог је *самоуправа питомаца*, коју су управе неких наших завода увеле у праксу. Што је самоуправа? Цео завод, сви питомци организују се као засебна општина, изабери између најстаријих питомаца председника општине и од осталих питомаца довољан број већника. Овај одбор води целу бригу о реду, чистоћи и дисциплини у заводу и у ту сврху издаје потребна наређења, која се пре извршења поднашају преко наставника-васпитача управи завода на одобрење. Ко

од питомаца греши против издатих одборских наређења и одредаба, долази пред одбор који му одмерава казну. Седница самоуправе врши се сваке недеље у присуству наставника-васпитача. Ту се продискутују и расправе сви догађаји, који су се десили током седмице и ту се изрѣкнуте казне за све утврђене кривице извршене прошле недеље у заводу.

Казне су: забрана играња, забрана неке врсте јела, које питамац воли, забрана ручка и вечере, забрана посете заводске забаве, забрана шетње или излета, забрана читања или дописивања, забрана састанака са родитељима и родбином, прековремени рад у заводу или наредба да дете изврши одређени рад у време кад други шетају или играју, кућни привор.

Самоуправа је показала до сада видне успехе, и у овим заводима је веома подесно васпитно средство.

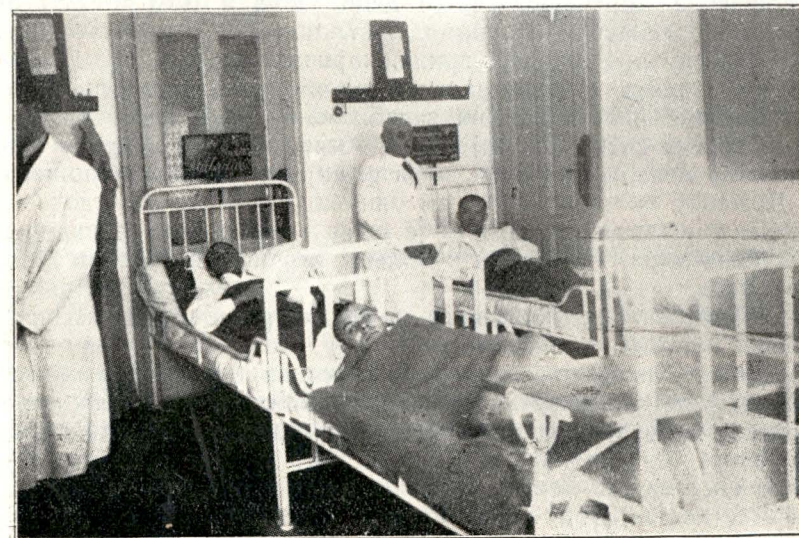
Школари у Дому малолетника у Глини

XV

Здравствено стање и лекарска помоћ

У смислу Уредбе о оснивању и раду завода за васпитање и поправљање деце и млађих малолетника спада лекар, а по потреби и његов помоћник, у хонорарно особље, а болничар односно болничарка у стално особље завода.

У нашим заводима за васпитање деце и млађих малолетника постављени су свуда срески лекари за хонорарне лекаре, само има *Дом малолетника у Београду* свога нарочитог лекара, а *Завод у Понивчама* код Литије има сталну болничарку. Лепо уређене амбуланте собе и собе за болеснике имају *заводи у Београду, Клиничка Селима* и у *Поновичама*. У осталим заводима дају лекарску помоћ васпитачи у некој одређеној соби по упуствима лекара. Најбоље је уређена лекарска служба и лекарска помоћ у *Дому малолетника у Београду* и само овој чињеници треба се захвалити, да су у зградама овог Дома, које не одговарају васпитној сврси завода, деца здрава, те да се не појављују заразне болести.

Болничка соба у Дому малолетника у Београду

Управа Дома малолетника у Београду шаље надлежним Министарствима сваке године поред других извештаја о целокупном стању и раду у Дому и исцрпан лекарски извештај. Пошто је лекарски извештај за 1932 годину веома поучан и омогућује преглед лекарске службе и помоћи у заводима за васпитање деце и млађих малолетника, потребно је да се тај извештај објави ради информације свих оних, који се за развој и напредак ових установа занимају.

Лекарски извештај

Од 101 питомаца колико их је било у целој 1932 год. у Дому за васпитање малолетника у Београду пријавило се за лекарску помоћ 1314 случајева. Од тога броја било је амбулантних болесника т. ј. оних којима није било потребно лежање 1212 случајева. Сви они, изузев петорице, којима је било потребно болничко лечење, те су због тога послати у Државну болницу, лечени су у заводској амбуланти, која располаже једном болесничком собом са шест болесничких кревета и свим средствима, довољним за дијагностицирање и лечење разноврсних болести.

1) Поред прилично богате апотеке домска амбуланта располаже и још са свим реагенцијама за испитивање свих секрета.

2) Сем тога ту су и све справе за узимање крви, која се накнадно шаље у хемијски лабораторијум на анализу.

3) У Дому се налази прилично уређени зубни кабинет са справама и потребним лековима, те се према потреби оправљају, лече, пломбирају и ваде зуби. На тај начин створена је могућност да се деца, која у Дом долазе са релативно исквареним зубима, доста помогне у овом погледу.

За случај епидемије грипа, која ове године није имала великог замаха, у Дому за смештај оболелих питомаца осим болесничке собе стоји на расположењу још једна велика испражњена соба. На тај начин осим оболелих пружи се довољно лекарске помоћи, а да се ниједан од њих не пошаље у Државну болницу. Међутим овим одвајањем оболелих од здравих питомаца предузета је једна врло рационална превентивна мера, тако да се болест ограничава на мали број питомаца.

Амбулантних болесника било је разноврсних. Поред мањих повреда, посекотина при раду, крволиптења из носа, главобоље, запаљења грла, малих екцема, чирева на кожи, болова ушију, изгоретина, испуцале коже и др. срећу се и болести теже природе. Тако овамо спадају један случај сифилиса без спољних знакова. У току године предузето је било систематско лечење са инјекцијама бизмута и арсена, које се наставља и даље периодично. Сазнало се за ову болест анализом крви. Крв се узима на анализу код сваког новог питомаца.

У Дому су се појавила два случаја запаљења плућа у јануару месецу, од којих један је почео са тешким стањем и који је после три дана умро, док други случај након дужег лечења завршио се оздрављењем. Даље међу тешким обољењима споменућемо и један случај хроничног реуматизма; болесник је био принуђен лежати у постели, те је после двомесечног лечења отпуштен кући као здрав. Други случај је запаљење плућне марамице на туберкулозној бази. И овде је предузето енергично рационално лечење и питомац је као здрав отпуштен кући после двомесечног лечења. У току године било је извршено неколико операција над питомцима у Државној болници и то: две на хируршком одељењу; једна, запаљење слепог црева, друга исецање чворуге на глави; пет на одељењу за уво, нос и грло: три запаљења средњег ува и две задебљање носне слузокоже. Све операције су завршене оздрављењем и питомци, после кратког лечења у домској амбуланти, упућени су на посао. Осим тога било је у Дому и оболелих питомаца који су ради тачне дијагнозе упућивани амбулантно у државне клинике; четрнаест са запаљењем ува, два са обољењем главе, прегледани су и лечени на кожном рентгенолском одељењу; један је лечен профилактично у Пастеровом институту против беснила; два су била упућена у ортопедско одељење: један је имао изчашење лакта и задржан је на лечењу, други, прелом десне подлактице, те је добио гипсани завој и одлази амбулантно на контролу; један стари случај трахоме енергично и систематски се лечи амбулантно на очној клиници; један случај тешког удара у трбух са леве стране фудбалском лоптом лечен је на хируршком одељењу, одакле је отпуштен као здрав на посао и у радионицу враћен. Даље као тешки случај поменућемо једног болесника са реуматичним запаљењем више зглобова и запаљењем срчане опне. Питомац је био лечен и у Врањској бањи и у клиници Државне болнице, али као један тешки болесник, онеспособљен за сваки рад задржан је и ове године у амбуланти. Његово стање је врло озбиљно јер је неизлечиво. У Дому је било деце са стеченим лимфним жлездама, која су у току зимских месеца узимала рибли зејтин и била зрачена са кварц-лампом, а лети су се сунчала у изобиљу природним сунцем на савској обали приликом купања.

Ваља напоменути да се о амбулантним болесницима довољно води рачуна и у погледу дијете, поред свега тога што је храна, коју питомци у Дому примају, врло доброг квалитета и квантитета, ипак је слабокрвним давана појачана храна уз медикаментозно лечење, што је много допринело успешном лечењу.

У Дому је обраћана нарочита пажња на превентивну страну медечине. Пре свега пазило се на добру и чисту храну која је сасвим довољна питомцима да одрже и појачају организам.

Свакодневно вршен је преглед хране у кухињи. На лицу места констатовано је, да је све оно што питомци добију чисто, свеже и хранљиво.

Собе у којима спавају, раде и уче, увек су чисте и у реду. Спремање и одржавање кревета врше сами питомци сваког јутра чим из постеље устану, а чишћење патоса врши послуга.

Чистота тела код питомаца изводи се свакодневним прањем лица, горњег дела тела, руку, ногу и зуба, а купање тела врши се сваке суботе, међутим лети сваког другог дана купају се у Сави, што је доказ да питомци у Дому имају довољно хигијенског васпитања и поуке, те да од запуштене деце постају чиста, уредна и примерна деца.

Сваких шест месеци врши се генерални преглед питомаца у Дому. Том приликом констатује се њихово здрање и напредак.

Приликом телесног општег лекарског прегледа свих питомаца констатовано је да су напредовали, што се утврђује повећаном тежином, висином и респирационим капацитетом.

Из свега досада реченог види се да су предузимане најбоље мере и да се строго пазило на здравље питомаца. При таквом стању ствари није се могло очекивати велики број болесника који су лежали, пошто се довољно водило рачуна о здрављу. Руководили смо се принципом: боље је предупредити, него лечити, што је истовермено и циљ медицине.

Заводеки лекар врши преглед питомаца у Дому малолетника у Београду

XVI

Старање о отпуштеној деци и млађим малолетницима после завршеног васпитања и образовања у заводима

Старање о отпуштеној деци и млађим малолетницима после завршеног васпитања и образовања у заводима исто тако је важно и потребно као и васпитање и образовање ове деце.

За свако дете, било да има своје родитеље или родбину у своме завичају или их нема, дође дан, када треба да остави завод и да се опрости са васпитачима, друговима, мајсторима и са целим заводом, у коме је провело одређено време, где се васпитало и где је изучило неки занат, тако да може само да заради свој хлеб. Свакоме детету једнога дана отворе се врата завода, где је било неговано и чувано, храњено и сасвим збринуто три, четири или још више година, и оно се нађе у слободи. Слобода, чудновата реч која и у овој деци пробуди множину неодређених, неисказаних осећања! „Господине, лепо нам је овде, али слобода је слобода!“ казало је у свима заводима свако дете, које сам питао, да ли би желело да остане у заводу.

Ако су се родитељи, сродници или старатељи побринули за место своје детету и решили да ће се старати о будућности свога „опет нађеног“ детета, онда нема скоро никакве опасности да се дете опет изгуби у вртлогу живота. Исто тако иде у сусрет лепшој будућности дете, за које се побринула управа завода, завичајна општина или неки грађанин, те му нашла место код доброг увиђавног мајстора. Али, ако дете нема никога, који би се за њ побринуо или ако има родитеље, сроднике или старатеље, који су дочекали „враћено“ дете с негодовањем и лажном стидљивошћу, те једва чекају, да дете опет напусти кућу, или ако мајстор који је из „милосрђа“ узео „поправљено“ дете на рад, ово дете немилосрдно искоришћује, онда постоје сви услови да ће дете, које се нађе у оваквом положају, опет отићи на странпутицу и доћи из завода за васпитање у казни завод.

Треба да се уживимо у положај детета које се после четири године нађе с ове стране заводских врата, а нема ни-

кога који би се за њ бринуо у животу у који се управо упутило, па да схватимо ону велику борбу која се сада почиње између детета и стварног живота. Дете које је кроз неколико година живело у доброј кући, које је у одређено време устајало, добијало тачно доручак, ручак, ужину и вечеру, које се сваки дан плански васпитавало и образовало, радило, играло се и забављало се, које је свако вече легло у чист кревет да се одмори без мисли и брига шта ће бити идућег дана, сада покушава овде-онде да би нашло неко запослење, неки рад. Сада га не зове више звоно на доручак, ручак ни за вечеру, увече леже на голе даске, на сламу или на земљу под отвореним небом, а ујутро се пробуди са осећањима неизвесности, која му све више убија наду да ће оно икада живети животом поштеног грађанина. Беспосленост и искоришћавање ове осамљене или напуштене деце у непоштене и неморалне сврхе за кратко време могу да пониште сва настојања и успехе дугогодишњег васпитања у заводима.

Васпитањем и образовањем деце и млађих малолетника у заводима за васпитање превалили смо само пола пута ка циљу „да из ове деце учинимо корисне чланове грађанског друштва“, циљ ћемо постићи тек онда, када буде организовано и старање о отпуштеној деци и млађим малолетницима после завршеног васпитања и образовања у заводима. Васпитањем и образовањем напуштене деце поставља се додуше чврст темељ и да се основ за поштен и користан живот, али тек старањем о напуштеној деци после завршеног васпитања и образовања може се обезбедити да ће ова деца живети као корисни и поштени чланови друштва.

Како је код нас уређено старање о отпуштеној деци и млађих малолетницима? Ја сам у сваком заводу, који сам посетио, поставио управницима ова два питања: 1) Какве податке има управа завода о питомцима који су били отпуштени из завода? 2) Ко и на који начин се стара о отпуштеној деци и млађим малолетницима после завршеног васпитања и образовања у заводима?

Одговори на ова питања су поучни и причају да су управе завода потпуно схватиле важност старања о отпуштеним питомцима, да осећају недостатак и желе да се што пре оснује веома потребна организација за старање о отпуштеним питомцима завода за васпитање деце и млађих малолетника.

Из одговора управа завода може се најбоље видети, како је ово важно питање код нас уређено и што треба предузети да се што најбоље уреди.

Управа Завода за васпитање деце и млађих малолетника у Поновичама код Лишње распитује се више пута о животу отпуштених питомаца и код њихових породица и код претседништва општина, али подаци стижу сасвим неуредно. Нарочито сродници питомаца не шаљу никаквих података. Из пода-

така које управа завода прима види се да има васпитање у заводу лепих успеха код ових питомаца, који су остали под надзором, а код оних питомаца који су остали без надзора, те су због тога дошли у слабо друштво, опажа се повратак у старо стање. Веома је потребно, каже управа завода, да се што пре оснује Удружење за старање о отпуштеним питомцима.

Завод за васпитање деце у Пахинском шаље децу по завршеној основној школи у Завод за васпитање малолетника у Глини, те због тога управа овог завода не скупља податке о отпуштеним питомцима.

У Глини су многи питомци, који су отпуштени из завода у вези са заводом. Јављају се с времена на време, интересујући се о приликама које владају у заводу. Неки опет обиђу о већим свецима или другим приликама завод да освеже старе успомене. Сви се ти питомци радо сећају свих могућих прилика и неприлика које су им се десиле за време њиховог боравка у заводу.

По некоји од ових питомаца, који су изучили занате у заводу, основали су своје радионице, добро раде и лепо напредују.

Неки опет, који су почели у заводу учити занат, наставили су напољу и изучили га.

Питомци који су у заводу похађали гимназију нашли су намештење, или су наставили школовање. Један на пр. студира ветерину, а један опет је свршио учитељску школу. Многи су са свршеним занатом или са неколико разреда средње школе пошли у подофицирске школе, те су постали добри подофицири.

Има питомаца који су изучили у заводу занат, а немају нигде никога, коме би отишли кад из завода изађу. За ову децу би требало организовати једно друштво које би водило бригу о њима, које би их прихватило и побринуло се за намештење. Ако се за ову децу нико не побрине, опет су препуштена улици и рђавом друштву, те је онда сав труд и успех завода, а и трошак за ту децу узалудан.

Овакво је друштво неопходно потребно, да се зна куда се у даном случају питамац има упутити.

Занимљиви су подаци управе Женског завода у Славонској Пожеги. Од 187. до 1933 године, отпуштених питомица управа завода је примила податке за 141 питомку, за 46 питомица подаци се нису могли добити. Од 141 питомице умрло је 10, удало се 20, једна је приватна чиновница, продавачица има 7, шваље су 4, творничких радница има 9, радница 39, слушкиња 28, земљорадница је 1, проститутки има 18, а 4 су у затвору.

Овде су бројеви најјаснији докази да је Удружење за старање о отпуштеним питомцима неопходно потребно.

Дом малолетника у Београду стално води евиденцију о бившим питомцима. Они се помажу у свакој прилици и колико год је то могуће. У току 1932 године посетила су Дом 102 бивших питомаца. Од њих из унутрашњости јавило се 16. Примљено је привремено на стан и храну у Дом 7 питомаца. Дата је препорука ради уписења код 23 питомаца. У заводске радионице је било примљено: у столарницу 4, у штампарију 4, у књиговезницу 10, у обућарницу 3 и у кројачницу 7 бивших ученика, који овде раде као помоћници. Завод има и свој Фонд за новчану помоћ питомаца. Из тог фонда је у 1932 години новчано помогнуто 9 ученика у укупној суми од 2252 динара.

Економска криза и беспослица има утицај и на бивше питомце. Посла је све мање. Многа предузећа или обустављају рад или га свде на мању меру, где на раду остају само мајстор и по који шегрт. Међу бившим питомцима има их доста самохраних, који се у времену беспослице немају ни на кога ослонити, већ остају директно на улици. Уз то су, нарочито они млађи, неуки да се пробијају кроз живот, да налазе зараду да се снабдевају свима потребним стварима. Похвално је, што се по некоји од ових питомаца у оваквом положају обраћа Дому за помоћ. Управа Дома им излази у сусрет у колико год може. Некима да по нешто од одеће, обуће или рубља. Некима дају и радионице у Дому потребан материјал за обућу и одећу на отплату.

Неопходно је потребно да се оснује Удружење које би се старало о отпуштеним питомцима из свих завода за васпитање деце и млађих малолетника у држави.

У Београду већ постоји Друштво за заштиту ослобођених осуђеника и малолетника. У 1932 години је Управа Дома помогла 19 лица, које јој је упутило поменуто друштво. Неки су примљени на стан и храну, а другима је дато по нешто одеће и обуће.

Завод за васпитање деце Амрушево у Клинча Селима је у 1933 години примио прву групу морално покварене деце. До сада су долазила овамо само сиромашна и морално угрожена деца. Ако се код којег детета опази воља за науком, шаље га завод у Загреб у средње школе. Остали питомци, кад наврше 14 годину, шаљу се на изучавање заната, који су изабрали сами уз саветовање према њиховим душевним и телесним способностима. Управа опажа да дете, које је услед беде или сиромаштва напуштено или посрнуло, добивши нови дом, добре васпитаче и наставнике, постане опет добро, а ономе, које је наследно оптерећено да тежи за злим, нити добро друштво, нити лепа реч много не помаже. На срећу оваквих је мало, просечно 2%. Питомци, који су били у заводу, радо се враћају да посете завод, особито на Божићне и на Ускршње благодане.

Неће бити излишно и послужиће што бољем уређењу овог питања, ако се овде наведе још и мишљење једног нашег одличног и уваженог стручњака на пољу правосуђа, које ми је послато на моје питање о потреби оснивања удружења за старање о отпуштеној деци и млађим малолетницима у нашој држави.

„Постојање и тачан рад оваквог Удружења је један од главних претходних услова за успешно дејство законских прописа о судском кривичном поступку противу деце и млађих малолетника. На свима својим предавањима о овом предмету и у свима својим чланцима у „Словенском Правнику“, каже поменути правник, ја сам увек подвлачио важност оваквог Удружења, на које би се могле обраћати власти већ у току судског поступка противу малолетника, а чији задатак би био још важнији у време, кад се дете или млађи малолетник отпушта из завода за васпитање. Оваква удружења постоје у свима државама које су увеле судство за малолетне, а из часописа, које она издају, види се да сва оваква удружења раде са великим успехом. Чланови оваквог удружења морали би бити поред лица која се брину о васпитању омладине и која сарађују у судству за малолетнике и претставници индустрије и обрти. Само ови последњи наине могу да наместе отпуштене млађе малолетнике у својим радњама или у радњама својих другова. На челу овакве организације морала би бити личност која има везе нарочито са привредним круговима, која би се морала потпуно посветити овом питању и чије настојање и савете би сви чланови удружења уважавали.

Велико дело на пољу старања о отпуштеним млађим малолетницима било би учињено и подизањем нарочитог државног, бановинског, приватног или заједничког предузећа, у којем би се могли млађи малолетници у време кад се отпуштају из завода, запослити, док им се не би нашло намештење код приватника. О облику оваквог предузећа није овде потребно казати ништа више, јер реализовање оваквог нацрта зависи од лица, који имају за овакав рад вољу и разумевање. Али једно је ван сваке дискусије, наине да би држава, ако би морално и материјално помогла да се оснује овакво удружење и помогне овакво предузеће, тиме само добила. У Америци држава приштеди подизањем, оснивањем и помагањем оваквих удружења и предузећа сваке године велике своте, које би иначе морала трошити за исхрану кажњеника у казним заводима и на робији. Да су оваква предузећа пробитачна, доказ је и то, да у западним државама постоје нарочита капиталистичка предузећа, која у својим, а и у другим земљама подижу заводе за васпитање малолетника са најмодерније уређеним радионицама за израду оних предмета, који се монопо траже и лако продају“.

Наш Закон о судском кривичном поступку у своме § 440 такође предвиђа Удружење за заштиту и васпитање малолетника, те даје судији за млађе малолетнике право и ставља му у дужности да се брине о бољој будућности млађих малолетника. Овако гласи § 440 Закона о судском кривичном поступку: „За поузданике може судија за млађе малолетнике поставити и заверити честита и поуздана мушка и женска лица, нарочито из кругова који се баве васпитањем младости и неговањем сирочади, у колико су та лица у таквим приликама, да се могу бавити млађим малолетником и бити му од помоћи саветом и старањем око подесног запослења и честитог живота.

Ради успешног избора поузданика може се судија обраћати на све власти, на удружења за заштиту и васпитање малолетника као и на свештенике и учитеље.

Поузданици ће повремено извештавати судију о владању млађег малолетника, који је поверен њиховом старању и надзору (§ 449 и 454) и обавештавати судију о свему, што су они прибавили по његовом позиву или без овога.

Честите сиромашне поузданике, који се у већој мери и са особитом љубави баве заштитним надзором око оваких малолетника, може Министарство правде наградити“.

Потреба о оснивању Удружења за старање о отпуштеним млађим малолетницима није дакле доказана само поменутиим стварним подацима управа завода, него и практичним искуствима правника и судија за млађе малолетнике, а и самим Законом о судском кривичном поступку.

Према броју и подели наших завода од којих је један у Београду, један у Дравској бановини, четири у Савској бановини, а у осталим бановинама ни један, као и према значајности питомца, који су у сваком заводу скоро из свих бановина, било би најподесније да се у Београду оснује *Централни одбор*, у седиштима бановина *Бановински одбори*, а за подручја среских судија за млађе малолетнике *Срески одбори Удружења за заштиту и васпитање млађих малолетника*. Пошто је овај назив предвиђен Законом о судском кривичном поступку, биће најбоље, да се задржи.

У *Централном одбору* треба да су заступљена сва она Министарства која имају у смислу Уредаба о оснивању и раду у заводима за васпитање и поправљање деце и млађих малолетника непосредну или посредну везу са овом установама. Ова Министарства су: Министарство правде, просвете, трговине и индустрије, социјалне политике и народног здравља, пољопривреде и Министарство унутрашњих послова. Поред заступника поменутих Министарства морају бити у *Централном одбору* и заступници централних привредних удружења и централних хуманих установа. На сличан начин, али према делокругу банских управа, састављали би се и *Бановински од-*

бори, у *Среским одборима* пак би морале бити заступљене све управне општине одређеног среза, затим заступници свештенства, учитељства и привредних и хуманих друштава.

Сврха *Удружења за заштиту и васпитање млађих малолетника* у главном би била ова: 1) старање о васпитању деце и млађих малолетника, који се због недовољног броја завода за васпитање не могу сместити у овакве заводе; 2) заштита из завода отпуштене деце и млађих малолетника, који су остали без места и запослења; 3) заштита оних млађих малолетника који су нашли место и запослење, али постоји за њих опасност да на слободи опет посрну; 4) рад на развоју и усавршавању целокупног проблема васпитања, образовања и заштите деце и млађих малолетника у нашој држави.

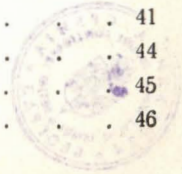
Према заводима за васпитање, судијама за млађе малолетне и властима ово Удружење би било информативни, извештајни, а више пута и иницијативни орган, а за малолетне и грађанско друштво оно би било једна од најважнијих социјалних и хуманих установа.

Иницијативу за оснивање овог удружења и за израду правила треба да узме на себе Министарство правде. У сарадњи са поменутиим Министарствима, привредним и хуманим удружењима, поставиће се темељ за најбољи просперитет овог удружења.

Удружење за заштиту и васпитање млађих малолетника организовано на поменутиим принципима, а под окриљем Министарства правде, не би имало само све услове за успешан рад, него би истовремено значило и врхунац правилног схватања и решења целокупног проблема васпитања, образовања и заштите деце и млађих малолетника.

САДРЖАЈ

	Страна
Предговор	3
I Неколико историских података о развоју завода за васпитање деце и млађих малолетника	
1) Бановински завод за васпитање деце и млађих малолетника у Поновичама код Литије	5
2) Државни завод за васпитање деце и млађих малолетника у Глини	6
3) Државни завод за васпитање женске деце и млађих малолетница у Славонској Пожеги	8
4) Државни завод за васпитање деце Пахинско код Ивањца	9
5) Државни завод за васпитање млађих малолетника „Дом малолетника“ у Београду	10
6) Завод за васпитање деце задужбине М. К. Амруша под управом Града Загреба у Клинча Селима код Загреба	12
7) Садашњи законски прописи о оснивању и раду завода за васпитање и поправљање деце и млађих малолетника	14
II Врсте завода за васпитање деце и млађих малолетника	16
III Издржавање завода	17
IV Правила и правилници	18
V Заводске зграде и имања	20
VI Управа завода	33
VII Особље:	
1) Наставници — васпитачи	35
2) Стручно и надзорно особље	41
3) Остало стално особље и послуга	44
4) Хонорарно особље	45
Укупни преглед особља (Табела број 1) ,	46

	Страна
VIII Васпитаници. Статистички подаци (Табела бр. 2)	47
IX Проблем васпитања деце	57
X Васпитање и образовање деце	60
1) Религијозно васпитање	60
2) Морално васпитање	60
3) Интелектуално васпитање	66
4) Физичко и естетско васпитање	67
5) Професионално образовање	71
IX Школе у заводима за васпитање деце и млађих малолетника	73
а) Основне и више народне школе	73
б) Средње школе	75
в) Музичко образовање	76
г) Занатске школе	77
д) Пољопривредне школе и други течајеви	78
Укупни преглед интелектуалног и професионалног образовања (Табела број 3)	80
XII Књижнице, читаонице, дечја позоришта, библиографије, збирке учила и друга васпитна средства, са прегледом (Табела број 4)	82
XIII Редовно занимање, са прегледом (Табела број 5)	82
XIV Дисциплинско васпитне мере, самоуправа	87
XV Здравствено стање и лекарска помоћ	89
XVI Старање о отпуштеној деци и млађим малолетницима после завршеног васпитања и образовања у заводима	93

Arh. d.
35288